

Dvojna številka.

ZV·7·IN·8·
LETO·VI·

·JULIJ·
·AVGUST·

·N·A·Š·I·:·Z·A·P·I·S·K·I·

SOCIALNA REVIJA · UREDNIK · DR. ANTON
DERMOTA · · · ODGOVORNI UREDNIK IN
ZDAJATELJ ANTON KRISTAN · LJUBLJANA

VSEBINA:

DR. IVAN PRIJATELJ · GOVOR O ŽUPANČIČU · · · DR. FR.
KIDRIČ · · EPILOG K TRUBARJEVEMU ZBORNIKU · · ·
PREGLED · · ZADRUŽNIŠTVO · · TEHNIKA · · BIOLOGIJA

·MCMIX·

LASTNIK KONZORCIJ „NAŠIH ZAPISKOV“ · · · UREDNIŠTVO
V GORICI · VIA ZORUTTI 3_A · · · UPRAVA V LJUBLJANI,
SELENBURGOVA ULICA 6_{II} · · · TISK TISKARNE IV · PR.
LAMPRET V KRANJU · · · POSAMEZNE ŠTEVILKE : 40 V.

CENA 80 VIN.

Naši Zapiski izhajajo vsakega 15. v mesecu ::

○ Naročnina znaša za Avstro-Ogrsko za celo leto ○
○ 4 K 80 v s poštnino vred, za pol in četrt leta so- ○
○ razmerno manj; za Nemčijo 5 K 60 v, za ostale ○
○ države 6 K 20 v. :: Posamezne številke 40 v ○

Rokopisi naj se pošiljajo na adresu Dr. ANTON DERMOTA
v Gorici, Vla Zorutih 3a. :: Naročnina pa na naslov: NAŠI
: ZAPISKI, Ljubljana, Šelenburgove ulice 6/II. |

NAZNANILO.

Z ozirom na nujno potrebo, da se določi končno naklada „Naših Zapiskov“, prosimo vse tiste, ki so doslej prejeli vse dosedanje številke letošnjega leta, pa jih niso vrnili (vse te smatramo za naročnike) in tudi še ničesar poslali na račun naročnine — da čimpreje dopošljejo po našem poštnem čeku, ki ga imajo v rokah, naročnino za leto 1909.

Uprava „Naših Zapiskov“
v Ljubljani, Šelenburgove ulice 6.

„Pod spovednim pečatom“.

Spisal H. Kirchsteiger, preložil Etbin Kristan. — Cena I. dela 2 K 60 vin.; II. dela 2 K. Ta lepa in nad vse zanimivo pisana knjiga je prav pripravna za darilo ob primernih priložnostih.

Dobi se v vseh knjigarnah kakor tudi naravnost

==== v „Delavski tiskovni družbi v Ljubljani“. =====

„Katoliško svetovno naziranje in svobodna znanost“.

Napisal dr. L. Wahrmund. — Cena 70 vin. — Te znamenite brošure, ki je toliko prahu vzbudila v avstrijski javnosti, ima „Delavska tiskovna družba v Ljubljani“ še nekaj v zalogi, zato opozarja iznova, naj si jo omislijo tisti, ki se zanimajo za ta eminentno važni predmet.

ojna in socialna demokracija

Po stenografičnih zapisnikih avstrijskega državnega zbora. S slikama dr. Adlerja in Daszynskega.
Cena 30 vinarjev.

Govor o Župančiču.

Govoril na Župančičevem večeru dunajske „Slovenije“ dne 5. marca 1909

dr. Ivan Prijatelj.

K svojim je bil prišel in ga niso spoznali. Kaj so vedeli, česa išče njegovo lepote in harmonije žejno srce, ko je iskalo prve slovenske rime za krasoto, razlito po zemlji. Jara gospoda ljubljanska je mislila, da se hoče pri kramarju Primcu bogato oženiti, ljudstvo pa sploh ni vedelo zanj, ker ni videlo dalj, nego je segal valptov bič. — Potem so se porodile „Novice“ in začele nadaljevati narodno prosvetno delo tam, kjer ga je bila popustila Vodnik-Zoisova „Pratika“. In z „Novicami“ je prišel „oče slovenskega naroda“ dr. Janez Bleiweis, ki je pričel Slovence poučevati v politični abecedi in izganjati iz pedagoških ozirrov iz narodnega svetišča vse, ki so hoteli odraslim in nekoliko zapoznelim šolarjem praviti „zaljubljene novelice in druge take lahke reči, katerere čita samo še mladina“, kakor je javno oznanil Bleiweis v „Novicah“. Potisnil je poeziji velik zvonec v roke, s katerim naj bi klicala narod na politično sejmišče. Na javnem torišču je nastal vrvež in v navado je prišlo strašno odpiranje ust, Koseskega hlastanje po silnih, bombastičnih izrazih, besede, besede, besede . . . A v sredi te jezikovne brozge in omamljenosti je rasel pravi „besednik“ slovenskega naroda, ena najtreznejših in najrazboritejših naših glav, Levstik, mož, ki je prvi zaklical v kaotični mikrokozmos te mlade, v kulturo se prerajajoče narodnosti: Bog živi kritiko! Vzel je v roko kritični nož in začel neusmiljeno gospodariti v ti pragozdni goščavi. In v mladem narodu je vstal velik krik in vik, hrušč in trušč. Pač je stal Levstik liki skala sredi razburkanega morja, a mož ni bil samo kritik, ampak slučajno tudi pesnik: edini poznavalec in dedič Prešernove Muze. V mladostnih dijaških letih je bil zložil zvezčič „Pesmi“, razposajenih in življenjaželjnih, in ž njimi si je spisal svojo usodo. Kot obtožnico so mu zalučili te „Pesmi“ v obraz v semenišču in ko ni hotel zatajiti svojih rdečeličnih živih otrok, so ga izgnali iz zavoda ter ga vedno bolj odrivali na osamljeno polemično polje, kjer je s stisnjenimi zobmi počasi izkrvavel, dokler jim ni

padel kot religiozni blaznik pred noge kakor črviv gnil sad v prezgodnji jeseni . . . Zatekel se je bil v naročje samote, te velike roditeljice velikih dejanj, a je ni prenesel. — V stran od Levstika se je boril s samoto Simon Jenko, ta blede plahi slovenski melanholik, in šepetal tihe tožbe, kakor jih šepeče njegova breza, ki „med borovjem temnim rase — v lastnem svetu tuja — stoji sama zase“, dokler se tudi njega ni usmilila dobrotnica sušica in ga položila v grob, pred katerim je postajal rad že poprej ter „trohljivosti grozno klical je hvalo — da jek so zamolkel dajale gomile“.

Ono samoto, ki nam je rodila čudovite sonete Prešernove, je dobil od tega genija slovenskega rodu v dar slednji naš pesnik, a prenesti je ni mogel nobeden in nobeden ni mogel vzrasti iz nje do velikosti iz enostavnega vzroka: ker ni nobeden razpolagal z mogočno tvorno silo Prešernovo. — Tedaj je prišla profesorju Stritarju ideja, poklicati Slovence v literarno šolo, vzbuditi v njih čitajoče občinstvo. In v to je imel baš Stritar vse sposobnosti. On ni bil samovzrasla, silna individualnost, ni bil avtokratičen genij, a bil je mož literature in kakor od prirode predestiniran, da ustvari mlademu narodu literaturo, to je stalno vzajemno razmerje med pisateljem in čitatelji. To se mu je sijajno posrečilo in izvedba te njegove namere ostane njegov veliki čin, ki mu ga bo vedno štela v zaslugo naša literarna in kulturna zgodovina. V svojem „Zvonu“ si je Stritar ustvaril stolico, okrog katere je zbral mladino, zlasti dijaško ter ji govoril od tu celih šest let. In mlado občinstvo, obstajajoče, kakor rečeno, po večini iz dijaštva — kar pomeni morebiti najslavnejši list v zgodovini naše višje učeče se mladine — ga je poslušalo zaverovano. Ne bilo bi ga poslušalo znabiti tako zvesto, ko bi bili njegovi govori individualnejši, to se pravi: ako bi bil Stritar večji pesnik nego je; a poslušalo ga je najpazljiveje, ker mu je v domačo besedo preival to, kar je bilo že prešlo vsemu širnemu evropskemu občinstvu vokus in zanimanje. Individualnost bi ne bila našla odziva v družabnem sloju, ki je bil še brez individualnosti, medtem ko se je kolektivnost uspešno odzvala v kolektivnosti. V ostalem je bila Stritarjeva občina idejno pasivna in samo zvedava, sodelovala in iskala ž njim pač ni.

Stritar je izvršil svojo misijo in nastal je čas, da je mogel nastopiti zopet pesnik. In pojavila se je simpatična postava Simona Gregorčiča z „javorjevimi gosli“ v roki in na njih eno samo, tenko, a živozvenečo struno: svetožaljem. To, kar je Stritar

dociral v vezani in nevezani besedi, je odkril in vzbudil tu v svojem učencu Gregorčiču v prirodni istinitosti in lepoti. — A časi ji niso bili mili, ti rosnosolzni muzi. Leta 1882 — eno leto po izidu Gregorčičeve prve zbirke — je prinesel dr. Mahnič s svojega romanja v Rim novi bojeviti rimski duh — važno križišče v razvitku slovenskega javnega življenja! — in treba se mu je bilo samo malo zadeti ob tenko struno, in z njeno napeto ubranostjo je bilo pri kraju. Obmolkniti ali okrepiti bi bila morala prejalislej tudi samaodsebe, ker ni spadala več v čas, ki je s trdim, silnim korakom prodiral v naše kraje.

To je bil čas brezobzirne realnosti, čas odjekov znanosti, čas, ki je v njem silila do besede vsa vsakdanja, poprej tako banalna, a sedaj tako zanimiva kakor važna, gola priroda. Ta čas nam je prvi napovedal dr. Mahnič, ne kot estetik — kar sam ni hotel biti — ampak kot katoliški filozof. In karakteristično ostane za zgodovino naše prosvete, da se je odbil prvi žarek moderne znanosti, ki je prišel v naše kraje, baš skozi rimsko prizmo. Podoben slučaj se je ponovil, ko je začel socializem trkati na vrata naše domovine. Tudi tega smo dobili v večjih dozah najprej iz katoliške kuhinje, prekuhanega v sholastični retorti. In ko se je v prvih devetdeset letih zbral prvi shod zaupnih mož narodno-napredne stranke, in se je pokazala potreba strankin program raztegniti tudi na socialno polje, ni vedel dr. Triller priporočati nič boljšega za slovenske razmere, nego — krščanski socializem

Morebiti bi ne bili izvedeli tik do zaključka XIX. stoletja za strujo, slonečo na doslednjem realizmu, ako bi ne bilo — Aškerca. Kakšno izgubo bi bilo to pomenilo za naše duševno življenje, vé oni, ki so mu znani bogati plodovi tega pravca v drugih literaturah, in pa oni, ki zna ceniti zdravostvarno, sočnokrepko prvo poezijo Aškerčevo. — A čas je potekal brzo, posebno za nas, ki smo dobili vsako evropsko smer nekaj desetletij prepozno. Predenj je naše slovstvo dobilo Aškerčevega pendanta v nevezani besedi, v noveli in romanu, so že naznanile fanfare modernizma novo dobo. Epizodični Govekarjev naturalizem, odgovarjajoč nekoliko pogrobelemu in brezstilnemu epigonstvu svetovnliterarnega realizma, je bil komaj razvil svojo „krvavo“ zastavico, ko se je začelo na vseh voglih govoriti o modernizmu, simbolizmu, dekadenci.

Veliko imen za eno stremljenje, ki bi se kratko lahko imenovalo — neoromantizem. Vedno iznova se ponavljajoča težnja po sintezi je bila to, želja obliti vso to v realizmu na novo pri-

dobljeno, tako raznoliko stvarnost in konkretnost, izgubljaajočo vsled pretiravanja podrobnosti harmonično ubranost, — s čuvstvom, katero samo pozna uglašenosť in skladnost. Hrepenjenje po osredotočenju je bilo to, po razkošju v bujni razmetanosti. Bil pa je to obenem objem kontrastov, združevanje največjih distanc, posezanje v daljavo po novih horizontih, želja razširiti obseg umetnosti z življi, krijočimi se doslej nestrokovnjaškemu očesu v najtajnejših zatišjih. O novi struji so se takoj razločili dvojni talentje: argonavti artizma, iščoči oblik in kontur novih zemelj umetnosti, in pa argonavti vsebine, misli, ideje ter širje, globlje, na podlagi vseh neštevilnih novih vidikov sloneče resnice.

Stoletje se še ni bilo izteklo, ko je mogla slovenska poezija pokazati na štiri krepko očrtane pesniške individualnosti, zastopajoče oba pravca te nove smeri. Na eni strani Cankar, na drugi Kette, Aleksandrov in zlasti naš eminentni pesnik Župančič.

* * *

Pesnik! — Težak je pri Slovencih pesnikov porod, še težji njegov razvitek. Slovenci smo krotak, ponižen, veren ali bolje trcijalski narod. In taki smo že stoletja in stoletja. Duševna plahost misli in sveti trepet sta nam prešla že takorekoč v meso in kri. Zato je naravnost narodnopsihološki čudež, ako se pri nas narodi in razvije krepak, polnokrven pesnik. Zakaj resnične so besede, ki jih je napisal Kant:

„Vsak efekt energičnega tipa, ki povzroča, da se zavedamo svojih sil pri premagovanju raznih zaprek, je estetično visok... Zapoved religije, ki priporoča klečeplazno in ponižno iskanje milosti ter prilizovanje, vničuje v nas vsako zaupanje v svojo lastno sposobnost ustavljati se zlu, mesto da bi budila v nas energično odločnost napreči vse sile in premagati nagnenja, ki nas ž njimi navdaja lažnjiva ponižnost, nahajajoč v samoprezi-ranju, licemernem in klavnem kesanju in trpečem razpoloženju duha edino sredstvo dopasti višjemu bitju — ta zapoved nima nič skupnega z lepoto in še manj s tem, kar se imenuje povišanje duševnega razpoloženja.“

Ako se pri nas vkljub takim, pesniškemu smelemu geniju že v kali sovražnim razmeram vendar rodi pesnik in začne kot tak razvijati, pritisnjen mu je ipso facto nekak pečat tujstva na čelo. Uglasiti svojo pesniško misijo s stanjem in potrebami večine svojih bratov, to je najtežja kriza za slovenskega pesnika. Prešerna je nesla v resignacijo, Jenka v prezgodnji grob, Levstika

in Gregorčiča v Kanoso, Aškerca v nasprotno ekstremnost — na razgaljeni forum nepesniške advokature svobodne misli. In težak je pri nas porod človeka, ki bi v veliki duši narodovega vedeža združil zdrave glasove našega barbarizma z akordi kulture v eno, ki bi naši porajajoči se prosveti odkazal mesto v najvišjem hramu celokupnega človeštva.

Lepo med seboj so bili naši pesniki v prvi polovici devetdesetih let, po domače so živeli. Večina njih je obstajala iz epigonov Levstikovega epigona Cimpermana. In že se je kazalo, da bo nastopilo epigonstvo v tretjem kolenu. Naenkrat se je zgodilo nekaj nenavadnega. Štirje sinovi pohlevne slovenske Muze niso hoteli prav storiti: Kette, Aleksandrov, Cankar in Župančič. Prvi je začel kazati neko nedopustno razposajenost, iz katere je čisto nepričakovano, preden se je občinstvo zavedlo, zaplaval v neko skrivnostno mistiko, ki je dišala naravnost po coprniji. Aleksandrov je zagovoril iz vasi jecljajoče in okorno, a tako važno, kakor da bi videl v vsi ti šari, ki ji pravimo narodno blago, neko skrivnost naroda. Cankar se je celó predrznil iti trgat „cvetove zla“ v globine in nižine, pred katerimi smo se poprej samo križali. A Župančič se je razmahnil, kakor se ne spodobi za poštenega slovenskega mladeniča. S čisto neslovenskim pogumom je segal po najsilnejših napojih in se predstavil svojemu narodu s „Čašo opojnosti“ v roki, v kateri so tako vreli življenjski soki, da si je moral klicati smrt k svoji strani, sicer bi mu bilo življenje prekipelo robове.

Ta Župančičeva knjiga je učinkovala v resnici opojno. Ali vse so videli ljudje v nji: bujno ritmiko, lahkotno melodiko, drznost prispodob, rime, aliteracije in asonance, samo tega ne, kar je bilo pri nas novost za ves narod: poguma, energije, sile in zmagoslavnosti nad življenjem in onimi elementi, ki ga tvorijo. Veliki iskalec novih vrednosti je vstal med samozadovoljnimi ali nezadovoljnimi, a vedno v apatiji tonečimi Slovenci, iskalec z neutešnim hrepenenjem po višjih, lepših in boljših vidikih.

A kakor hitro se mu je pesniški pogled vrnil iz svetovnih obzorij domov in se potopil med drobnosti domače grude — Župančiču potreba in slast! — moral je videti „razpale domove in grobove“, pobeljene ali naravnost prosto zevajoče. Uvidel je, da pridiguje moč, pogum, svobodo gluhim ušesom, oni kolektivni slovenski plahosti in maloupnosti, ki ji je dal prvi izraz Prešeren v svojem Črtomiru. In pred pesnikom

iz groba je vstal
on, ki je pal
ne od meča, od lastne nemoči
in bežal je skozi les in mrak
in režal se mu v obraz je vrag
in vrani, sramoto vpijoči . . .

Tu lezi na tla in grizi zemljó,
otrui ves dom s svojo robsko krvjo!
In zagrizel se v rodna je tla volkodlak
in bil je Črtomir, naš junak.

Uvidel je pesnik, da z dosedanji našimi ljudmi, voljnimi igračami naše hlapčevskoapatične zgodovine treba obračunati in jih pustiti v nemar. Tedaj je obrnil svoj nadepolni pogled po mladini, po tem nepopisanem listu, pa je zapisal na ta list kakor v album našega mladega pokolenja ono znamenito pesem, ki se imenuje „Pesem mladine ob Prešernovi stoletnici“. Postala bi bila lahko marseljeza naše mladine, a kleno zrnje je padlo na kamen in pozobale so ga črne ptice . . . „Fin de siècle“ je ležal takra nad mladino kakor mora, mlada slovenska literatura je sledila raje dionizijskemu nihilistu, individualno omamljivo krasnemu demonu Cankarju, ki pomeni v svoji lastni pojavi zanimiv izbruh slovenskih kriz ob koncu XIX. stoletja, a v ponarejkah in posnetkih epigonov učinkuje kakor slana, pozeba in druge ujme. „Pesem mladine“ bi bila ostala le Župančičeva, da se ji ni odzvala politično kot mladina se čuteča naša klerikalna stranka in reklamirala (v „Slovcu“ in „Slov. Gospodarju“) za napis svoje zastave Župančičeve verze:

Mi gremo naprej, mi gremo naprej
mi strelci!

Pesnik pa, ta ptič Samoživ

je videl svojo perot
in moč v samoti zbrano
in hotel je najti brate in rod:
«Živite, bratje, z mano!»
Nikdar, ptič Samoživ, nikdar!
Prevelika je tvoja perot,
presvetel očesa je tvojega žar,
in premajhen, preslab poskril se ti rod . . .

*

Nedavno je tega, kar je izšla tretja zbirka Župančičeva pod naslovom „Samogovori“. Dragocena knjiga iz pesnikove samote! Tu vidimo enkrat slovenskega pesnika, ki je prestal veliko živ-

ljensko poizkušnjo — samoto brez resignacije, brez klonjenja duhom, brez izgub. Nasprotno: neizmerno je zabogatel v nji. Ostala mu je vsa vedra, lahkotna nagajivost, življenja vesela šegavost, ostala mu je muzika jezika in radost v očeh. Z eno besedo: iz najnovejšega Župančiča nam veje poosebljeno zdravje našega plemena

Ali razvila se je v njem do največje mere ena velika bolezen, od Boga poslana sveta bolezen: hrepenenje po resnici in pravici ter skrivnostnem cilju, ki ga iščemo zase in za svoj narod vsi, vsak po svoji moči. Najnovejšo zbirko Župančičevo karakterizira težnja po sintezi, po večnem jedru stvari in pa odločno oddaljevanje od vsega, kar je slučajno, anekdotično, površno, zunanje. Dobili smo torej po najnovejšem Župančiču popolnega antipoda Aškerčevega. In tega dejstva se veselimo: zakaj kriterij lepega ni v življenju, kakor se pogosto čuje; življenje je z umetniškega stališča indiferentno, je material, snov; lepota pa je v tvorni zavesti človeški, v oni iskri genija, ki razliva lepoto čez vse, kar pride v njeno žarišče. Ta duševna organizacija pesnikova je čisto drugačna od miselčeve, katero označujejo rezko izražene logične sposobnosti, ljubezen do abstraktne resnice, pogumna sila, analize ter kretanje in življenje med idejnimi poobčenji. Pot miselčeva je vzvišena, eterična in — bleđa; vidijo jo samo oni, ki imajo posebno izvrsten pogled. A takih je malo, in zato vpliv filozofov ni velik.

Tudi Župančič premišljuje o najvišjih resnicah, a on se kot pravi pesnik kreta vedno v najkonkretnejše simbole, nevidnost spaja z vidnostjo, iracionalnosti daje racionalno obleko. — Odtod pride, da izgleda zaenkrat nekoliko temno. Simboli njegovi so jasni, konkretni in otipljivi, samo ključ do njih visi za naše misleno pokolenje previsoko gori na nebu. Prišel pa bo čas, ko bo njegova pesem tudi v tem oziru kot gorsko mirno in vedro jezero: pogledaš vanje in vidiš v njem nebo. To lahko z gotovostjo trdi oni, ki vé, kako je rasel svetovni nazor našega pesnika, ki je preveč skeptik in preveč pesnik, da bi mu zadostovale za zgradbo svetovnega nazora papirnate hišice ideologij, naj so še tako umetno sestavljene in skladne med seboj. Za vsako idejno seme si on poprej zrahlja tla v realnem svetu. On, ki zna v malem in drobnem videti veliko, si ogleduje natančno vse podrobnosti realnega sveta, in nad njegovim, v tla uprtim delom, se vedri nebo. S tega stališča je zanimivo, da so njemu prirodoslovske knjige najljubše čtivo.

Ne: blede misli niso njegova božja lestvica, po kateri bi hodil do najvišjih skrivnosti! Vse stvarstvo, vse najmanjše stvarce, ti delci celote so, ki mu šepčejo skrivnost veseljstva. A ker je harmoničen organizem uglašen božji poslanec, se tudi odziva liki Eolova harfa v harmoničnem odzivu:

Ptič prešumel je plaho gaj
do družice;
tam cvetlice:
vonj in šepet je obkrožil ves kraj.
Pošlji še enkrat k zvezdam oko:
svetla cesta
v bajna mesta,
duš tam hrepenenja pojo.

Luči! Luči! Bisernih žarkov!
Več, še več! Do vrha!
Dajte mi čašo, polno svetlobe —
Ex! To se pravi do dna.

... Srce, ti moje mlado srce,
ne obupuj!
Dokler si lačno, dokler si žejno,
vase veruj!

Tu vidimo Župančiča že v vsem njegovem lepem samozaupanju. Tu ni več sledu o poprejšnjem klicu: „obupa pijan“. Tu je kazalec k njegovim prihodnjim zbirkam, k jarki misli, ki kakor živa iskra vedno svetleje prodira skozi čarobne prisposodbe in čudovite simbole njegovih prihodnjih zbirk. Ko ima še „v očeh — temo in v duši — bolešt“, ga spreleti z neznano silo:

... Kaj je to švignilo
z neba na zemljo skoz noč?
V duši trpeči nenadoma
nekaj se dvignilo:
Moč!

O kakšni maloupnosti ni več sledu; vsako koketiranje z obupom je izginilo, pred dušnimi očmi pa so mu ostali jasni in krasni cilji njegovi:

Moje barke so razpele jadra,
zapustile varne so pristane,
moje barke plavajo v brezbrežnost ...
Ah, vi cilji, moji zlati cilji,
kak bliščite v daljni se samoti!

Tu je prvič zagledal pesnik, kam ga vodi njegov višji poklic. Za hip je uzrl svojo usodo — samoto in samega sebe v

njenem naročju. A takrat še ni bil zrel za njo, takrat mu je stala navadna smrtna Evina hčerka bliže. In njene kaprice so mu mogle vznemiriti dušo, njeno kljubovanje in navidezna nezvestoba raniti srce, da je šel in pisal „Bolne rože“, polne srčnih bolečin in tožb zaradi ljubične nezvestobe. Kdo bi bil takrat mislil, da pride za to boleščjo ona velika bolest nad drugo ljubico — domovino, ki jo pomeni zbirka „Čez plan“, in ki je naposled izgorela v „Samogovorih“. Čutil je že pač takrat, da je bila bolečina „Bolnih rož“ nekoliko pesniška, zato je rekel že tam: „Ko se bolem sedanjim bom smejal“ in pristavil: „A za gorami so še tisti časi.“

A ti časi niso bili daleč; pretekli sta komaj dve leti in napisal si je samsebi epigram, v katerem pravi:

Po strani klobuk, pokonci glavó,
krepkó udarjaj ob tlak —
tak bodi poet — a rože bolné
Naj vrag si zatakne za trak!

In ko sta pretekli še dve leti, je ta epigram izšel v zbirki, ki nosi naslov „Čez plan“.

Ta zbirka nam kaže pesnika povsem dozorelega in prišedšega s seboj čisto na jasno. Pesnik največjega razmaha in poguma je on. Ako je Cankar preplašil zaspanost in zaprašnost naše literature z bolnoskrivnostnim in predrznim duhom smelega greha, je Župančič razpahnil duri naše male in ozke literature, da je zaplâl vanjo zdrav in svež zrak. Odkril nam je vidike v brezbrežnost, proklamiral pravico smelega, silnega bitja, njegovih sanj, želja, idealov, veselja in žalosti. Ti svoji drugi zbirki je postavil za motto besede, ki v prvi polovici dokumentirajo to pravico neoviranega, iz življenja zdravega organizma:

Predaj se vetrom — naj gre, kamor hoče!
Naj srce se navriska in izjoče!

A hkratu je postal, se zamislil, in druga dva stiha, ki ju je pristavil k prejšnjima, sta pomenila že novo postajo njegovega življenja:

Vendar, mornar, ko je najvišji dan,
izmeri daljo in nebeško stran . . .

In s te postaje je druga Župančičeva knjiga cela. Še v nji igra veselje radi veselja, kipi življenjska radost radi življenjske radosti, se vzpenja pogum radi poguma, razmah radi razmaha. In vendar! — kako je pesnik tu umiril korak, se potopil v misli

in začel z dušnimi očmi meriti daljo pred seboj in to predvsem daljo, t. j. bodočnost svojega najbližjega kontinenta — domovine svoje!

Glede svojega poklica se je otresel vseh iluzij ter si postavil trdno in neizprosno pred dušni pogled usodo slovenskega pesnika: življenje — križev pot in potem smrt in potem grobovi, grobovi . . .

Ne tod, ne tod,
ah to je pot
krvavih lis.
O Bog, glej rok,
kolen odtis
in tu obris obličja . . . to si ti,
ah, tu si prvič vdolbel v led
obraz trpeči svoj, poet . . .
In šel sem tja in pal,
poljuboval
z boljo ovenčani obraz —
o, in poglej
ah, to je on in to sem jaz!
Iz leda gledam sam.

Spoznal je vso bridkost tragedije slovenskega pesnika, videl je kondorja „svobode kordiljerske smelega sinu“

kak je onemogel
v obupu nemem s krili vztrepetaval,
v rešetko zaletaval se z glavó
in krvavel . . . Dva črna curka, veš,
prelila sta se čez oči njegove
— o te oči, v višinah carujoče! —
baš čez oči — dva črna, črna curka.

Prišel je do spoznanja, do katerega mora priti vsaki boljši duh slovenski:

Uporne prsi ve, ki dihate
svobodni zrak, srce kipeče
ki biješ, da te sluša milijon,
trpeč milijon — čuj, sodba ti
je pisana: grobovi tulijo.

Ali ta trda usoda njegovega poklica mu ne napolni z resignacijo srca, nasprotno: izzove ga in vzbudi v njem prirojeni pogum, v katerem ves zahlepi po grenkosladkih užitkih borbe z usodo:

In tisti čas
sem vedel, kod gre moja pot,
in takrat sem spoznal
vso tvojo neizprosno slast,
ti temna nad menoj oblast . . .

Morebiti ga je že takrat napolnila slutnja o velikem srcu, ki se pokori svojemu poklicu brez ozira na uspeh pri ljudeh, prosto iz vzroka, ker se mu mora. Saj takrat je napisal ono znamenito pesem, v kateri mu grob umrlega prijatelja, slovenskega pesnika razodene skrivnost življenja in poklica slovenskega poeta. In ta troedina skrivnost se glasi: Bolest — Samota — Pogum. Ko je Župančič spoznal te tri svoje skrivne spremljevalke, je dozorel in se dvignil na višino, proti kateri so nezavedno speli vsi naši pesniki, a se je je malokateri zavedel in še redkejši jo je dosegel. Bolest — to je oni ogenj, v katerem se kali jeklo značaja. Samota — oni štiridesetdasko bivanje v puščavi pred veliko misijo, v katerem se izkaže bogatstvo duše, da je ne zmoti noben izkušnjavec več in naj ji kaže vse krasote svetopisemske Palestine. In Pogum — to je ona visokost duha, za katero ni ne težav, ne smrti, ampak je samo hrepenenje in pot naprej.

Za pesnika je nastopila nova doba, po mladostno-kaotični, v sanjah, slutnjah in megli senzacij prebiti noči je napočilo jutro: „In ti z oči si nočne sanje zmaneš.“ — Sedaj ni več sledu o njegovih nekdanjih apokaliptičnih vrancih smrti iz „Čaše“, sedaj napoveduje pesnik „vseh živih dan“. Bridkost usode slovenskega pesnika mu je skopnela v široko proroško odprtih očeh, ki zro v svetovni bodočnosti pred seboj

krvavordeč plamen kot meč —
to dneva je novega žar.

Ob tem svetliku se poživi njegov pogum, in vsi zdravi soki prirodnozdravega Belokranjca se razigrajo „življenju nasprot“:

Ne bojte se meča krvavega,
ta meč ni namenjen na zdravega,
na krepkega moža.
Ta meč dirja čez grobove le,
požiga razpale domove le,
kar je čilega, to obvelja.

Vesoljnost se razgrinja pred menoj...
V vesoljnost odpotuje moja duša
in melodije zvezd nebeških sluša
in trga rajski sad in ga okuša;
in ko se vrne, sladek nepokoj
prinese meni, tebi v dar s seboj.

V polni meri se je zavedel svojega poklica biti narodov vedež, ugibalec svojih in s tem tudi njegovih skrivnosti, zato je postavil za motto svoje knjige značilne stihe:

Ti skrivnostni moj cvet, ti roža mogočna,
jaz sem te iskal,
mimo tebe sem šel in pogledal sem te
in sem ves vztrepetal.

S „Čašo opojnosti“ je pokazal Župančič, da je prestopil ozke meje slovenskega javnega življenja in vstopil v veliki, ogromni, ravno v tistem času z novimi horizonti razširjeni svet poezije. Mladeniču, dotlej od prirode, ali bolje: od slovenske vzgoje tako plahemu in skromnemu, se je razvezal jezik, in vse veliko bogatstvo velike pesniške duše je zasijalo v tem tisočinenonočnem eksotičnem razkošju, ki se mu je reklo „moderna“. — „Čaša opojnosti“ je važen mejnik v našem slovstvu: pomenja pa najbujnejši kolorit našega jezika, heinejevsko smelost postaviti najsvetejše poleg najprofanejšega, z drugimi besedami: najobširnejšo skalo duševnih doživljanj in njim odgovarjajočega izraza in končno zmagoslavje ter muziko ritma osvobojene, proste duše. Rodin je nekoč dejal, da umetnik tako dolgo ni umetnik, dokler ni našel svojega ritma, to se pravi: zmožnosti, v eni napetosti, v enem tempu, takorekoč v enem dušku napisati pesem, sklesati soho, uglasiti kompozicijo. Pri nas ima Prešeren kakor v vsakem tako tudi v tem oziru v „Pevcu“ večni vzorec. Splošno pa se pozna celo pri njem, kako mu je oviral in retardiral melodični, neprekinjeni izliv čuvstev — takratni naš jezik, prava neiztrebljena, nepreiskana in neprehojena goščava. Kar smo imeli pesnikov za Prešernom do moderne — v tem oziru izvezamo lahko samo še Aškerca — so vsi merili stopice, pisali najprej formalne lestvice, in po tem, kolikor živo trepetajočega življenjskega nerva se jim je premotalo preko teh klinov do konca pesmi, po tem so jih naši očetje delili v boljše in slabše pesnike; morali pa bi jih bili deliti v boljše in slabše verzifikatorje. S „Časo opojnosti“ je Župančič osvobodil našo poezijo od šolskega, mrtvega šematizma. Njegova pesem ne pozna kopit in kalupov, njegova pesem pozna samo ritem čuvstva, ki mu je navdihnilo spev. Njegova pesem se rima v prirodnih, rekel bi nezavestnih intervalih čuvstev ter disonira v njih. Župančič ima malo stalnih oblik, in ako je spesnil par sonetov ali celo seguidill, je to storil zato, da pokaže, kako stalna oblika ni treba, da bi bila Prokrustova postelja. Iz osebne občevanja ž njim vem, da on nikdar naprej ne vé, v kakšni meri bo zložena njegova pesem, koliko kitic bo imela, kako bo konstruirana v razporedbi misli, stopic in rim.

Vkljub temu važnemu mestu, ki ga zavzema „Čaša opojnosti“ v našem slovstvu, vem, da Župančič nima rad teh svojih prvencev. Vzrok leži v njegovi, napram sebi najsramežljivejši narodi, v njegovi mržnji do fraze, v onem estetičnem in logičnem stidu, ki ne prenese širokega odpiranja ust v trenutku, ko nima povedati veliko. Še pred kratkim se mi je izpovedal v pismu, da on pri vsaki svoji ali tuji frazi nehote zardi... In v „Čaši opojnosti“ so pesmi, v katerih pripoveduje ta mladi, zdravi, smeli prirodni sin, kako „objema temo“ in kliče:

Nazaj, nazaj — mladostni moj raj!
A odnekod je pritaval glas — onemogel, pijan
in teman: — Nikoli več, nikoli...

In zopet v drugi pesmi govori pesnik svoji duši:

Ti verovala si
v nebeški raj
in v njega blaženost,
v njega sijaj,
nekdaj, nekdam...
A zdaj, a zdaj...
Nad mestom belim dremlje težak
oblačen dan,
po ulicah se opotekam jaz
obupa pijan...

Bil je pač obup z vsemi njegovimi efekti in disonancami, melanholijami in disharmonijami takrat v modi. In da je tudi on zažigal kadilo na tem tujem, izposojenem in glinastem žrtveniku, tega se Župančič malce stidi, vsled česar v svoji strogi samokritiki brezdvomno podcenjuje pomen svoje prve zbirke. Zakaj ta prva knjiga njegova vsebuje tudi verze, polne najkrasnejše in najsmelejše energije, takega prekipjavajočega zmagoslavja osvobojenega človeka, kakršnega poprej ni poznala slovenska knjiga. Kdo se ne spominja pesmi, v kateri obišče pesnik v duhu svojo ljubico? Jezik mu je sicer še ves zamotan v modni izraz, a kako njegov in individualen je oni konec, ko njegova duša

pijana spet se vrne
ven, v viharja črno grozo
in pijana blodi z vetrom
nad šumečimi lesovi,
nad bučečimi valovi —
prosta, prosta...!

Marsikaj je še eksotično zatohlega v teh njegovih simbolih. Kaotično se suče svet pred njegovim očmi; preprosti in plemensko-

zdravi Belokranjec stoji v docela tujem, velikomestnem vrvežu, ne ob strani: njegova duša gre preko ječe strasti, vžitkov, razočaranj, kesanj, nikjer samo do pol pota. In naj ga čarobni vrt čuvstvenih aromato, ki se je pogreznil vanj, še tako omami in vpijani, na svetli cesti spoznanja in razuma, tam je jasen, določen, svojih ciljev se zavedajoč:

Slušaj navzdol: rodovi dreves,
od obzorja
dalnja morja
zlagajo himno nižin do nebes.
Kakor iz školjke motnjava glasov
duh skrivnosti —
ni radosti,
ni bolečine, a polno je snov.
Sredi vsega razpróstri peroti
kot dve zarji,
in v viharji
harfa boš, ki jo prebira Gospod.

Župančičeva pesem se je dvignila neizmerno visoko. Ako se je poprej izprehajala po gozdovih, poletavala kakor vesel metuljček nad cvetjem in se kopala v barvah in vonjih livad, jo je zdaj višji poziv poklical v višine.

Gre pesem rana, gre preko gozdov
in je metulj v vonjavah cvetja,
kar iz omamnega objetja
jo zvabi orla klic iz zrakov.
In že je orel. Visoki brat,
glej, i s teboj se nadletavam,
s teboj in preko tebe plavam
in iz višin grem dalj iskat.

V ti višini ni zanj nikake enostranosti več, njegov pogled je širok, njegova sodba mirna in duša pokojna, ker plava onkraj radosti in bolečine v tihem vživanju pesniškega gledanja. Eno samo bolečino še pozna, in to je večna pesniška želja po skrivnosti, po še neodkritih daljah svojih in svoje domovine. O tem priča motto njegovih „Samogovorov“, v katerem je razodeta ista in neoslabljena misel, kakor v mottu, ki ga nosi „Čaša“ na čelu:

Duša je od tebe bolna
in brez tebe ne ozdravi,
ah, kako se tebi pravi,
roža, ti skrivnosti pólna?

V ostalem pa se je čudovito umirilo njegovo srce. Njegovo razmerje do ženske, kako je sedaj vse drugačno, nego v „Čaši

opojnosti! Namesto „Bolnih rož“ nahajamo tu eno samo pesem: „Solnce in roža“. V nji mu stopi lik njegove izvoljene ženske pred duševni pogled, in oni blaženi, milobe polni soj, ki tako mehča trdo moško silo kot mehko solnce popoldansko pokrajino, ter tako blaži smelo oko, kakor pogled rože, ta mila nočna prikazen, ta solnce-roža ga napolni z življenjskim pogumom, o kakršnem v „Bolnih rožah“ ni bilo sledu;

Zdaj čutim, glej,
svoje duše večno mladost
in življenja večno prostost
in pot naprej.

Ljubezen in resnica, to sta ona dva večna vira, iz katerih je črpal pesnik prve svoje pesmi, in iz katerih jih črpa sedaj s sigurnejšo roko, z večjim pogumom ter v večji čistosti in jasnosti:

Pil iz čaš sem prerazličnih,
od premnogih rok nalitih,
nihče ni še pil za mano —
nisem puščal pol izpitih.

Najskrivnostnejša med vsemi
je ljubezen; in resnica
je med vsemi najsvetlejša,
a povsod — na dnu grenčica.

S podobnimi besedami slavi na drugem mestu resnico, pridobljeno iz lastnih misli:

Pil, brate, si iz mnogih čaš
razkošje in spoznanje,
nalito od različnih rok —
povej mi, brate, kaj imaš,
da ti zamenja sanje,
ki ti si sam jim kralj in Bog?

Ideja, samostojna, pogumna misel je zaplâla z najnovejšo Župančičevo knjigo v naše slovstvo, in večina „Samogovorov“ je zapeta v njeno čast in slavo. Pred to idejo odstopa erotika, pri nas tako izpeta in izzvonkljana ljubezen spoštljivo v ozadje. V pesmi „Umetnik in ženska“ vprašuje pesnik ljubico:

Kaj roke v mojih ti drhte dlaneh
kot plahi ptički dve?

in ona mu odgovarja:

Ker se boje,
da ne dosežejo tvojih daljin,
tvojih višin nikdar,
Ti si kot daljnih carstev sin,

tuj in teman;
kot od plamenov čarnih vžgan
je tvojega očesa žar,
od mene, preko mene hrepeni —
zato, glej, vedno se bojim,
da te v daljavi ne zgubim . . .

In pesnik ji odgovarja:

Daj, naj poljubim te oči,
ki so mi v dušo gledale . . .

Zanimivo je, da tako uravnovešenemu skeptiku, ki ne pozna nobene zanešenosti in zaletelosti, ki mirno prizna, da resnica s človekom raste in da je le prepogosto „nad našimi poti prižgana — fata morgana“, zanimivo je, pravim, kako mu to širokoumno spoznanje ne podreže kril misli, ampak ga navduši k trpkosladkemu vzkliku:

Gôri, varljivka — resnica nam, gôri!
Kaži nam mesta v cvetoči pokrajini,
kupol kipenje v solnc skritih sijajini;
nam za obzorjem še solnca so tista
mlada vsa, čista,
le hrepenjenja se stolpi so vzpeli . . .

Kako mladostnosveže, kako zanosno se glasi njegova budnica, njegova bojna pesem, pozivljajoča na boj z uma svetlim mečem, na tekmovanje misli:

Dvigni srce, kdor pomišljaš si v tropi,
pa ga v žarenje visoko potopi:
vedel ne boš več, da bilo presunjeno
kdaj od krivice je kruto;
naj je ponižano, naj je oskrunjeno —
z zlatom neba bo obsuto.

Dejal sem, da je s „Samogovori“ našla ideja vstop v slovensko slovstvo. A ta ideja je tako samorasla, tako individualno Župančičeva, da se nikdar niti ne približa k banalnemu torišču splošnih mnenj in dnevnih naziranj ter gesel. To so resnični „samogovori“ pesnikov iz blaženih ur, v katerih je poletaval s svojo dušo po samotnih obzorjih, se sam izpraševal in si sam odgovarjal, kakor pravi v pesmi „V noč“:

Moj klic raztrgal je vihar,
nihče ne bo ga čul nikdar.
Sam izprašuj se vekomaj,
sam si odgovore dajaj!

V idejah, ki jih je Župančič položil v svoje „Samogovore“ vidimo širokost in visokost njegovih duševnih razgledov. Deset let je preteklo od „Čaše opojnosti“, in kako visoko se je dvignil nad njo, z vsakim korakom se dviga: V „Samogovorih“ se poslavlja od domovine, „z vlakom“ odhaja v široki svet in za slovo poje domovini zanosen slavospev, odhodnico, v kateri ji želi, da bi se razširila čez ozke meje:

Z menoj, ve zvezde, z menoj, ve planine!
Razširi, raztegni se, krog domovine,
razlij se kot morje
v brezkončno obzorje,
dom moj!

Pot ga zanese na Francosko, v Pariz. Kako mu tu zažari njegovo lepote željno oko! In misel njegova snuje in oživlja v mesečini Luxemburškega parka pomembne hipe zgodovine v tako finih, pajčolanastih verzih, kakor bi jih predla mesečina ali risala senca spomina. Pogled na Montmartre z njegovimi mrtvokipečimi kupolami ga spomni na božji grob, ki ga je gledal kot deček v selski cerkvi. Spomni ga velike duše Kristove in njegove žrtve za človeštvo, od katere si je nekdanj prosil tudi on deleža „v tolažbo, kadar bom izmučen ves“. Bridek vzklík se mu izvije sedaj v obliki vprašanja: „Si ga izpolnil, Nazarenc, zdaj?“ — Ta sen — na veliko altruistično srce Kristovo — ga ne izpusti iz objema. Sedaj so minuli časi otroške dobe, ko je „čutil v srcu za nekrivdo kes“; ko se mu zdaj vzbudi vest — „pravičniku“, za katerega je krvavelo veliko srce, ta pravičnik ne najde v sebi krivice, za katere bi bil moral odrešnik trpeti. In ker ne najde krivice, je bilo zanj tudi odrešenje nepotrebno: velika ljubezen je bila torej izgubljena, srce je trpelo zaman in je padlo kakor ničvredna stvar („kakor da je kamen“) na tla. In zopet se mu prikaže v „Viziji“ Krist na križu, ta največja posebljena altruistična ljubezen. On trpi na križu, a ljudstvo v blaznih orgijah omadežava svoje duše, katere je hotel on oprati s svojo krvjo.

Okoli križa je besnelo kolo,
po nebu kolo poblaznelih solnc,
in Babilonka je stopila predenj,
ponudila bohotno mu telo.

In pesnik z očmi ujame oči umirajočega:

Zakaj, povej, si se razpeti dal?
sem prašal ga s sovražnimi očmi,
on mi z ljubečimi je odgovoril —

s tem hoče reči: kdor ne pozna ljubezni, ta ne pozna, ne more razumeti herojstva etičnih ženijev. Kaj je praktična posledica

njihovih dejanj, to je etičnemu ženiju, kakor vsakemu ženiju sploh, vseeno ali bolje — nič.

Predolgo bi trajalo, ako bi hotel zasledovati vse ideje, ki so zapopadene v „Samogovorih“. Opomnim naj samo na „Sfingo“, katera, primerjana z njegovo znano iz „Čaše“, končujejo se z besedami:

Ah, ne dajte mi pištole —
jaz sem preveč radoveden,

tako čudovito kontrastira s svojim trdnim spoznanjem, da smrt, ta „zagonetka mrtvih ust“ ne skriva ljudem tega, vsled česar se tresejo pred njo. Opozorim naj na „njegovega Boga“, v katerem govorec o najvišjem uporablja najljubkejše, naravnost humoristične prisprodebe, rišoč fino karikaturu vsakdanjega antropomorfičnega pojmovanja Boga.

V nove, dotlej nedosežene višine pa se je povzpел Župančič s svojo „Dumo“. To je visoka pesem domovinske ljubezni, kakor je doslej še ni poznala slovenska umetnost. Lepotije naših vasi so tu popisane z najintimnejšimi barvami; in veličastno je naslikan stik naše selske kulture z veliko svetovno prosveto. Sijajno in nad vse vzvišeno je opisovanje in proslavljanje poslednje. Takih strani ima malo slovenska lepa knjiga. A konstrukcija sama je višek naše umetnosti. Skala kontrastov je tu, ki naravnost pretrese človeka: od ljubke idile, v kateri oče s sinčkom pabirkuje za svatujočimi tički v grmovju, v katerem je poprej sam skrtil razne sladčice — pesnikov resničen spomin iz mladih let! — do pretresljive tragedije belokranjske matere, ki ji je umrl v Ameriki sin. Verzi, v katerih se sliši vsak votli udarec velikega zvona, bodo ostali pri nas dolgo kot nedosegljiv vzorec visoke umetnosti. In zadnja misel, v katero izzveni ta čudovita pesem in Župančičeva nova knjiga, je posvečena domovini, zastavlja problem malega naroda:

Hotel nekdam sem, da bi se razširila,
da bi razpela svoj krog čez zemljo —
glej, in zdaj vidim: silna, brezmejna si,
v daljo kot seme razsipiš svoj plod.
Boš jih kot lastavke k sebi priklicala?
Kakor golobe prizvala pod krov?

vprašuje pesnik, ko vidi, koliko svojih sinov — in med temi najboljših — pošilja domovina v tujino, tako da ga skoraj že ni kraja, kamor bi ne segal, o ne: kamor bi ne bil razkropljen, prognan slovenski rod. V tem zadnjem vprašanju je zapopadena vsa ona velika domovinska bolešt, iz katere, skrite globoko v

srcu je nastal — kakor nastane pri školjki iz bolečine — pravi pravcati biser, Župančičeva pesem „Duma“.

* * *

K svojim je bil prišel in ga niso spoznali.

Ali se ima zopet ponoviti tragedija Prešernova? vse kaže na to. Zadnja Župančičeva knjiga ni vzbudila v našem tisku niti toliko pozornosti, kolikor je vzbujajo razne enodnevnice raznih naših pesnikovačev. „Zvon“ je prinesel splošen panegirik, govoreč o zunanostih nove knjige, o pesniški obliki. A ideje, glede na katere mi zadnjič piše Župančič, da bodo „bolj nego kdaj stale v bližnji bodočnosti idejam nasproti“, te so ostale neopažene. Ali je kritik klerikalnega „Dom in Sveta“ to čutil, ko je z zamolčevalnimi par vrsticami prešel preko teh pesmi na dnevni red, imenujoč Župančičeve misli in jedrnatih pesniških podob polne verze — „ploho besedi“, ali ni s tem drugega hotel, nego pokazati zulukafersko barbarstvo zgrešenega afrikanskega misionarja? Najlepše pa se je vedel „Narod“. Potem ko je dan za dnevom prinašal od založnika plačan inserat „Samogovorov“, se je naenkrat spomnil in naznanil pesmi v uredniškem delu, ne da bi govoril o pesniku, ampak da je lopnil po nemškem založniku in s tem implicite tudi po knjigi in pesniku, dasiravno je moral vedeti, da je prodal Župančič pesmi Bambergu v predseptemski dobi, v kateri so tržili z njim Gregorčič, Stritar, Aškerc, Cankar, Šorli in mu je dal natisniti svoje „Spise“ — dr. Ivan Tavčar.

Toda pustimo rekriminacije! Za te ljudi pesnik itak ni pisal svojih pesmi.

Slovenska mladina, časi niso več daleč, ko se bodo po naši domovini začeli iskreče bliskati meči duha. Zavedaj se, da bo v tem boju tvoje mesto v prvih vrstah. Spomni se takrat pesmi in stihov svojega pesnika, in živeje ti bo bilo srce, jarkeje ti bo žarelo oko in jasneje bo sijalo nad teboj solnce.

Epigram.

Svèt.

*Mrličì počívajo v jami
In zdaj jim dajmo že mir!
Kaj ni več živih med nami?
Med sabo imejmo prepír!*

OTON ŽUPANČIČ.

Epilog k Trubarjevemu zborniku.*)

Uredništvo zbornika: „Posljedni Zrinski i Frankopani“, ki ga posvečuje l. 1908. „uspomeni hrvatskih mučenika Matica Hrvatska“, je skušalo podati s pomočjo 12 sotrudnikov v logičnem redu je dro tega, kar se da povedati danes o Zrinskih in Frankopanih; Trubarjev zbornik vsebuje 18 tako zasnovanih in razvrščenih prispevkov, da jih mora kritik trgati ter si jih urejati sam, ako noče govoriti opetovano o isti stvari, kakor se godi to v zborniku. Ponovitve so sicer v takih zbornikih raznih pisateljev neizogibne; da je pa potisnil dr. Ilešič L. Pintarjevo razpravo o glagolskih hrvaških tiskih na str. 274-5., na strani 74. pa vrnil odlomek s slično vsebino iz dr. Šurminove književne zgodovine, je tudi v Trubarjevem zborniku brez enotnega načrta nepotrebno. Za slične publikacije bi se naj izdelali in objavili načrti, potem pa k posameznim točkam pisatelji iskali! Trubar še ni dobil kritične biografije, in tudi njegovemu spominu, posvečen zbornik je izšel brez nje! Prišla je bila ugodna prilika, da se objavi vendar enkrat popolna in s predmetnim kazalom opremljena bibliografija o slovenski reformaciji, a v Trubarjevem zborniku je iščeš zaman! O današnjem žitju-bitju slovenskih protestantov na Koroškem [prim. Oblak. Archiv f. slav. Philologie 1893, 459 sl.; Ltp. Mat. Slov. 1894; 205; 1895, 231 sl.; Beg Anton, Slovensko-nemška meja na Koroškem, Ljubljana 1908, 91], edinih slovenskih vernikov Trubarjeve cerkve, ki so se ohranili do 400-letnega jubileja Trubarjevega rojstva, ne najdeš v Trubarjevem zborniku podatkov . . .

* * *

V opisu **slovenskih -cerkveno-kulturnih razmer ob zori Lutrove reformacije**)** v istočni Štajerski in Medjumurju (94—100) izraženo mnenje *dr. Frana Kovačiča*, da je zelo težko podati jasno sliko o vzrokih, ki so pripravljali tla reformaciji sploh in zlasti pri Slovencih (97), velja danes za zgododo-

* Zbornik. Na svetlo daje „Matica Slovenska“ v Ljubljani. X. zvezek. Trubarjev zbornik. Uredil dr. Fr. Ilešič. V Ljubljani, 1908. XXXII + 293.

** **Debelo** so tiskana zaglavja, po katerih sem si sam uredil članke in snov; **ležeče** so tiskana imena pisateljev ali naslovi člankov, kadar jih navajam prvič pod zaglavjem, kamor jih po glavni vsebini prištevam.

vinarja slovenske reformacije še posebno zato, ker se o mnogih sem spadajočih vprašanjih še sploh ni razpravljalo, mnoga pa so se le slučajno in površno dotaknila. Kot mejaš Nemcev in kot tlačan nemškega plemstva je bil Slovenec vplivu Lutrove reformacije sicer neposredno izpostavljen; a jezikovne razmere so bile take-le: „ . . . der Obern Windischen Ländern Lands Oberkeit, Grauen, Freyherren, Ritter, vnd die vom Adel, können gut Teütsch, vnd jr vil Lateinisch vnd Wälisch. Dergleichen vil Burger, Priester vnd Münch reden Teütsch. Aber der gemein vngewandert Man durch auß redet nur die Windische Sprach . . .“ [Trubar, (glag.) Prvi del Novoga Testamenta, V Tubingi 1562, nem. predg. B i j ^a], in v posledicah takih jezikovnih razmer je tičala ob zori Lutrove reformacije tudi glavna izmed različnih ovir brzega udomačenja novih nauk med slovenskim ljudstvom. Narodnega sovraštva z uničevalno tendenco med Nemci in Slovenci sicer ni bilo, in tudi plemstvo je govorilo večinoma jezik svojih podložnikov; a bili so med slovenskimi sosedi ljudje, ki so govorili zaničljivo o slovenščini kot barbarskem in robatem jeziku neznanega ljudstva [Trubar, Ta celi Novi Testament, V Tibingi 1582; nem. predg. i j ^b]. Razven tujcev pa je po vsej priliki tudi večina domačih izobražencev „o slovenskem jeziku brez ljubezni sodila in govorila“ [Bohotizh, Articae horulae, Witebergae 1584, predg. *5^b], in tako se je zgodilo, da je našla reformacija Slovence brez onega orožja, ki ga je imela drugod v tisku, ker je bilo začarjevalo mnenje, da se robata in barbarska slovenščina ne da niti pisati niti tiskati [Trubar, Ta celi N. T. nem. predg. i j ^b]. Dr. Ilešič sicer koketira s tistim glagoljaštvom na Kranjskem (XXVII—VIII), ki ga je razpredel dr. Jože Gruden z vsiljivo antitrubarjansko tendenco v predtrubarjansko „naše narodno slovstvo“ [Kat. Obzornik 1905, 144], toda stvarni protest V. Steske [Izv. Muz. dr. za Kranjsko 1906, 166—172] drži, in hrvaški glagolizem na Kranjskem ostane importirana sporadična prikazen, ki ni imela na slovensko kulturo nikakega vpliva, četudi se dr. Gruden od svoje misli še vedno ne more ločiti [Cerkvene razmere med Slovenci v XV. stoletju in ustanovitev ljubljanske škofije, V Ljubljani 1908, 115; Čas 1908, 266], in četudi podtika dr. Ilešič Trubarjevimi jasnimi besedam o „etlich Crobatisch Priester, die sich allenthalben in den Windischen Ländern mit dem Meßlesen erhalten“ [Ta prvi del tiga Noviga Testamenta, Tubingae 1557, nem. predg. c i j ^b] napačen smisel, češ: „ . . . še sredi 16. veka se je

širo m Kranjske glagoljalo, kakor zatrjuje Trubar sam“ (XXVII)! I dr. Ilešičevo precejnjanje hrvaškega glagoljaštva med Slovenci i dr. Ilešičevo pretirano naglašanje, da se je že pred Trubarjem „pisalo slovenski za cerkvene potrebe“, Trubar pa začel slovenski samo „prvi tiskati“ (XXIX; 123), opozarja znovič na živo potrebo, da se vrže o priliki na kritično rešeto cela tista laž iz gradba „slovenščine v besedi in pismu po šolah in uradih“ pred Trubarjem, ki jo je s pomočjo nekoliko že pripravljenih kamenov v smislu Bleiweisovega rodoljubnega zgodovinarstva Peter pl. Radics zgradil [Ltp. Mat. Slov. 1879, 1—33], na romanju za iskanjem dokazov, ki bi naj zatemnili pomen Trubarjevega literarnega nastopa, Jože Benkovič, izpopolnil, [Voditelj v bogoslovnih vedah 1901, 185—197; 1902, 432—6], ob štiristoletnici Trubarjevega rojstva pa prodajal v Benkovičevem smislu srednješolski mladini s pravo diletantsko predrznostjo Josip Logar [Mentor 1908/9, 87—8; 123—7], a politikom s strankarskim veseljem „Slovenec“ [n. pr. šte v. 52. od 5. marca 1909]. K tisti že po Levstiku [Zvon 1881, 448] in Oblaku [Ltp. Mat. Slov. 1887, 289—90] razkriti Radicsevi samovoljni pomaknitvi rokopisa z letnico 1644 na prvi strani v dobo za „sedem let poprej, nego je Trubar na svetlo dal svojo prvo slovensko knjigo“, pridruži kritični pretres in ocena tega gradiva še lepo številce skoro neverjetnih znanstvenih sugestij. Dr. Ilešič priznava o rokopisih, kakršnih enega prvič natiskuje (*Slovenski rokopis iz leta 1551. in 1558.*, 122—5), vendar sam, da so nastali brez „organizacije“ (XXIX)! Ves tisti drobiž je brez medsebojne jezikovne in pravopisne zveze in brez namena, da se da ljudstvu čtivo v narodnem jeziku! Le tuintam si je zabeležil kdo v privatno rabo slovenske molitve in formule, ki jih je med ljudstvom potreboval; Trubar po lastni izjavi pred svojimi poskusi ni dobil pred oči „niti pisma, ali registra, še manj pa knjige v slovenskem jeziku“ [Ta celi N. T., nem. predg. i j^b], kar je čisto umljivo, ker se mu vendar ne more imputirati, da je vtaknil nos v vsako privatno beležko svojih kolegov po Slovenskem! Kdo daje torej dr. Lokarju (7) in dr. Ilešiču (123) pravico, brez dokazov trditi, da so bili Trubarju tisti zapiski „gotovo znani“ ali da ni verjetno, „da bi . . . nikoli ne bil videl česa takega“ [slično: pl. Radics, Ltp. Mat. Slov. 1879, 14—5; Kleinmayr Julij pl., Zgodovina slovenskega slovstva 43]?! Kdor hoče postavljati Trubarja na laž, naj dokaže vsaj to-le dvoje: prvič, da je plonkal Trubar predreformacijske katoliške slovenske

zapiske v oni meri, kakor so plonkali njega in tovariše katoliški protireformatorji, katerim je izprosil sam škof v Rimu dovoljenje za čtivo protestantskih slovenskih knjig [Dimitz Aug. Gesch. Krains III. 365]; drugič, da je v katoliškem taboru kar završalo, ko je Trubar javno trdil, da se pred njim slovenski — ni pisalo! Pozabiti pa se ne sme, da je smatral še ljubljanski škof Seebach slovenski tisk za nepotreben ter pisal l. 1562. v Gradec: „... Truber... hat ein Buechdrucker mit sich pracht, der... windische translationes von Unkhundigen, die nullius facultatis eruditionis transferiret, druckhen thuet, wellicher Unkosten mög anderstwohin verwendet werden. Dann man findet noch allzeit Priester in Crain, die aus Latein in teusch, auß deutscher in windischer Sprach dem gemeinen Mann predigen...“ [Mitth. des hist. Ver. f. Krain 1864, 52.].

Razpoloženja za versko prekucijo na Slovenskem v prvi polovici XVI. stoletja ni manjkalo. Vse sloje je prešinjalo čut o potrebi „prave vere“: plemič, meščan in kmet je iskal vzročne zveze med svojo ali svojih sodobnikov vero ter med vedno se ponavljajočimi nezgodami, zlasti turškimi napadi [Dimitz III 206]; slovenski tlačan pa je bil vzprejemljiv za vsako gibanje, kjer je upal najti olajšavo svojega socialnega položaja. Pritrditi je treba sicer dr. Kovačiču, da je „preozko stališče, navajati kot vzrok reformacije le razuzdanost duhovščine in pa kopičenje premoženja v cerkvenih rokah“ (97), poudariti pa se mora, da sta izzivala zlasti ta dva momenta odpor poštenjših elementov in služila objednem reformatorjem kot najizdatnejši agitacijski tolkač. Gotovo ni Trubar pretiraval, ko je pisal: „... ty Menihi inu neuuzheni lakomni Fary prauio, de kateri nim shtiffa, od fuiga blaga, masla, fyra, shyta, vina, od dobrih rib inu debelih bohou, da inu shnimi podili, ta isti je nih brat...“ [En Regishter... V Tibingi 1558, V₂^b]. Objednem so kurziranje z oficijelnimi nauki rimske cerkve že itak tudi na Slovenskem protistruje in podstruje. Na husitizem med Slovenci, ki ga navaja najbrž po Benkovičevih podatkih [Voditelj 1901, 194—7] tudi dr. Ilešič kot dokaz, da „čisto ‚rimske‘ niso bile naše dežele že v 15. stoletju“ (XXI), meri pač dr. Kovačičev stavek: „Dolgo se je tukaj ohranilo prejemanje obhajila v obeh podobah...“ (100). Zelo verjetno je, da je vplivala tudi agitacija tistih zagrebških klerikov, ki so se bili navzeli za časa svojih študij v Pragi wiclif-husitskih naukov ter jih razširjali l. 1413. na Dunaju in v Zagrebu [Loserth J. Dr., Ueber die Versuche wiclif-husitische

Lehren nach Oesterreich, Polen, Ungarn und Croatien zu verpflanzen, Mitth. d. V. f. Gesch. der Deutschen in Böhmen, 1886, 97—116], direktno ali indirektno na slovenske dežele. Sekte štiftarjev - skakačev dr. Kovačič v svojem „Dodatku“ (120—121) sicer ne stavi le na rovaš protestantizma z ono prozorno tendenco, kakor n. pr. Benkovič [Voditelj 1902, 430] ali dr. Gruden [Izvestja Muz. dr. za Kranjsko 1908, 61—66], a tudi trditev, da se je pojavila ta ločinka „konce 16. stoletja na Goriškem in Kranjskem“ in da so jo „protestantje podpirali“ (120), se danes ne sme več kar tako zapisati. Še predno se more govoriti o resnem vplivu reformacije, so se že pojavljali znanilci te sekte kot odjek onodobnega versko-nervoznega iskanja, seveda početkoma v milejših oblikah. H kapelici „lepe Marije“ z Baltažarjem Hubmaierjem kot kaplanom, ki so jo posvetili 25. marca 1519 na podrtijah bivše sinagoge v Regensburgu, je prihitelo že prvo leto 50.000 romarjev; ljudje so se odpravili na pot, kakor jih je zalotil klic romarskih trum: ženske, ki so zaslišale klic po noči v postelji, so se pridružile v sami strajci; [Loserth J. Dr., Doctor Balthasar Hubmaier und die Anfänge der Wiedertäufer in Mähren, Brünn 1893, 22—23]; „Ty eni fo vile, ty drugi grable, panue inu druge polode vrokah imeili, Inu fo le melzhez h tekli, „nikomer odgourili“ [Trubar, Catechismus s dveima islagama . . . V Tibingi 1575, 241*]. Na Slivnici pri Raščici so nastopili že pred l. 1528. Ljudje s prvimi značilnimi potezami štiftarjev, blizu Radeč pa l. 1530. Trubar je smatral njihove prikazni in zamaknenja zdaj za hlimbo, zdaj za delo hudobnih duhov, češ: „Oben Suetnik ne hozhe imeiti te zhefti, kir slishi Bogu, Temuzh ty Sludieui, prau i S. Paul, 2. Cor. 11. Se premiuio vto shtalt tih Angelou, inu se tim Neuernim Babom inu drugim ludem, po nozhi vtih faneh perkaluio, zhasi fto togoto Martraio inu fem tar tam mezheio, inu prauio, de fo diuiza Maria oli kak drugi Suetnik.

*) Citiram po doslej neopaženem šestem primerku te knjige, ki ga hrani pod značilno 15.510—A c. kr. dvorna biblioteka na Dunaju; peti je v kralj. knjižnici v Berlinu (Fr. Simonič dr., Slov. bibliografija I, 536); četrti je last g. prof. Ivana Milčetića, ki ga je našel l. 1882 (Vienae 1883, 492); tretji je v Britisch-Museum, kjer ga je našel l. 1881. Theodor Elze (Zvon 1883, 607); drugi je last vsučiliške biblioteka v Gradcu, kjer ga je zasledil l. 1881. Krek (Kres 1881, 179; Zvon 1883, 606); prvi pa je v biblioteki reške gimnazije, ter ga je popisal že l. 1869, Sime Ljubič (Ogledalo II [Rieka 1869], 551); prej omenovani najditelji so si prisvajali torej po krivici prvenstvo. slovenski bibliografi si pa naj nič ne domišljajo, ker te krivice niso popravili.

Pred ofsem inu duafieti leiti . . .“ [En Regishter . . . R, 2^b; od: „Pred ofsem inu duafieti leiti . . .“ naprej tudi: Zvon 1905, 688 sl.]. V zvezi z drugim Trubarjevim opisom od 12. januarja 1562 [(glag.) Prvi del N. T. nem. predg. B, list 4^a; prim. Izvestja muz. dr. za Kranjsko 1908, 62] dokazuje ta opis iz l. 1558., da ni spoznal Trubar značilnih znamenj te sekte še le med zopetnim bivanjem v domovini v času juni-sept. 1561; njegov nastop v Radečah pa kaže, da ji je od prvih početkov — nasprotoval.

V prinosih **«k Trubarjevemu životopisu»** (276—81) trdi dr. Ilesič brez navedbe vira, da je umrl Trubarjev oče l. 1528. (279), kar je samovoljno, če se verjame Hren [Mitth. des hist. Ver. f. Krain 1865, 2] — Rosolenčevi [Gründlicher Gegenbericht . . . Grätz 1606, 131] tradiciji, da so Trubarjevega očeta obesili uporniki (278), ker l. 1528. na Kranjskem upora bilo ni. V navajanju svojih virov dr. Ilesič sploh ni niti dosleden niti kritično vesten. Ko se je tudi v uvodnem predavanju postavil na znanstveno stališče citatov ter namignil na str. IX., da pozna dr. Ivana Prijatelja razpravo o kulturnem pomenu slovenske reformacije, na str. XVI. pa citiral Domovino 1908, bi bil moral dosledno navesti ta dva vira tudi pri drugih citatih, ki so prišli v njegov spis po isti poti še le po predavanju na Trubarjevi akademiji. K Trubarjevemu životopisu je posnel Trubarjeve stavke o bivanju v Solnogradu in na Dunaju (277—278) s pogreški in izpustki vred po Oblaku [Ltp. Mat. Slov. 1891, 138; prim. uporabo istih podatkov tudi v Domovini 1908, št. 92 (od 17. VIII.)], dela se pa, kakor da citira po originalu ali priobčuje nekaj doslej nepoznanega. Dr. Ilesičev dvom, ali ni v Trubarjevem stavku: „Inu v tim 1519. leitu, ie bil en Menih Bolteshar Vbmar . . .“ „1519“ tiskano namesto „1516“ (278), je nepotreben: l. 1519. se je bila ravno začela čudotvorna obrt „lepe Marije“ v Regensburgu, odkoder se je preselil Hubmaier še le spomladi 1521 [Loserth, Doctor Balthasar Hubmaier 25]. Romanja so se še nadaljevala, ko je prišel mladi Trubar po vsej priliki že l. 1521. z Reke v Solnograd. S stavkom: „Elze [Briefe 1] poroča, da je dobil Trubar še zelo mlad, morebiti l. 1527., vsekakor pa pred 1530 kaplanijo Sv. Maksimilijana v Celju“ (279), pa je dr. Ilesič izdal, da se tudi on ni vmislil v Trubarjevo biografijo, katero je spisal Trubarjev sodobnik in prijatelj in na katere slovenski prevod je v opisu „Trubarjeve spominske plošče v Derendigenu“ (261—264) sam opozoril (261). Jakob Andreae [Christliche Leichenpredig

Bey der Begräbnus... Trubern... Tübingen 1586, 47] že namreč poroča, da je dobil Trubar l. 1527. župo sv. Helene v Loki pri Radečah. In če bi bil dr. Ilešič ali dr. Elze ali kateri drugi izmed mnogobrojnih poklicanih in nepoklicanih Trubarjevih biografov pazno prečital predgovor ene dostopnih knjig, bil bi zasledil, da je dobil Trubar res že l. 1527. župnijo Loko, a da je imel takrat še vedno samo reško in solnograško šolo za seboj ter šel še le z dohodki nove župnije študirat za nekoliko časa na Dunaj [Trubar, Ta prvi deil tiga N. T., nem, predg. a, i i i j^a]. Iz istih dveh virov bi bil dr. Ilešič tudi zvedel, da Trubar l. 1547. ni bežal v Trst (XXVII), ampak — „in ober Teutschland“, in da je bil slovenski pridigar v Trstu le za življenja Bonoma, torej v vsakem slučaju pred l. 1546. Več in podrobnejše v reviziji Trubarjeve biografije, ker Trubarjevo življenje še res ni — „preveč znano“! Résumé dr. Ilešičevih priličnih obregljajev ob Trubarjevo osebnost [X—XIV; prim. Benkovič, Voditelj 1902, 402—414; dr. Gruden, Čas 1908, 264—8], da „tak človek nalikuje svetopisemskemu hlapcu, ki je od gospoda dobil talent, pa ga ni izrabljjal in množil, ampak ga hranil, to je zakopal. Gospod pa je sodil“ (XXXII), je prvič kakor vse patetično v znanstvenem spisu, zelo neokusen, drugič pa krivičen! Ne?! Pač! in sicer za to, ker je ostal Flaccius, sinteza stremljenj svojega časa, v tujini, a Trubar, sinteza potreb malega, jedva še le v kulturno tekmo stopajočega naroda, je poslal svojcem prvo knjigo v lastnem jeziku!

V Dr. Ilešičevi frazi, da je mislil Trubar na **literarni pokret** „pač očitvidno že prej“, nego je pobegnil v Nemčijo (XX), nista ni „pač“, ni „očitvidno“ na mestu, ker je poklical Trubar Boga za pričo, da je bilo res tako [Ta prvi deil tiga N. T. nem. predg. a i j^a]. — Zelo blizu pa je domneva, da je Bonomo Trubarja opozarjal, koliko bi koristil Slovencem mož, ki bi dvignil slovenski jezik med literarne jezike; Bonomo je razlagal namreč na svojem dvoru Trubarju in tovarišem Vergila, Erazma Rotterdamskega Paraphrases in Calvinove Institutiones (torej po l. 1536!) v laškem, nemškem in — slovenskem jeziku [Trubar, Ta prvi deil tiga N. T. nem. predg. a i i i j^a]. — Ko je konstruiral dr. Ilešič trditev, da tudi v slučaju, če bi bil imel Trubar na Nemškem vse predpogoje za glasolski tisk, „misel nemškega reformatorja bi Trubarju za seboj povlekla tudi črko; ne kaže namreč, ločiti črke, kjer je stvar zvezana, oziroma družiti črke, kjer hočem stvar ločiti (glagolska književnost je bila

izključno katoliška!)“ (XXVIII), takrat je „pač očevidno“ hoté ali nehoté pozabil, da se je ravno Trubar med prvimi trudil za ustanovitev glagolske tiskarne za hrvaške glagoljaše! Zakaj pa Trubarja potem ni več strašilo „izključno katoliško“ glagolsko — pismo?! Kot praktičen mož je moral Trubar kreniti v pravopisu na nemško-latinski tir, ker je vedel, da poznajo tisti Slovenci, ki umejo že čitati, le nemško-latinsko pismo; da je bilo med Slovenci udomačeno glagolsko pismo, bil bi mu ravnotako posvetil svojo skrb, kakor jo je posvetil hrvaškim glagolitom; ker tega ni storil, je nov dokaz, da slovenskega glagolizma — bilo ni. — Dr. Fr. Bučar je podal v razpravi o „*Odnosjih Primoža Trubara prama hrvatskoj tiskari u Würtemberskoj*“ (21—44) pravzaprav le registraturo zakulisnega življenja med prvaki jugoslovanskega literarnega pokreta, ki ga od druge strani pojasnjuje dr. Ljudevit Pivko z novimi prinosi o „*Ungnadovih stikih z mestom Frankfurtom ob M.*“ (45—55); registraturi bo morala slediti sinteza, da se dobi jasna slika o ustroju glagolsko-cirilске tiskarne v Urahu v gmotnem in tehničnem oziru, da se določijo Trubarju, Ungnadu, Klombnerju in Konzulu faktične vloge ter se pojasni, ali kaže prizma, skozi katero so se kazali sami, vedno resnico. Bučarjeva trditev, da Ungnadovi sinovi hrvaškega podvzetja „nisu htjeli nastaviti (44), ne odgovarja resnici. 12. avg. 1565 so bili sinovi pripravljeni, „solch . . . werckh . . . fortzutreiben vnnd inns werkh zu richten, also das nit allein die jetzt getruckhten buecher an denen orten, da mans verstehet, vertriben vnnd vnnter die leuth gepracht, sonnder auch mit der zeit mehrer druckhen zu lassen“ [Kostrenčič Ivan, *Urkundliche Beiträge . . . Wien 1874*, 230], kar je svoj čas tudi dr. Bučar uporabljal [Prosvjeta 1900, 762]. Z istim namenom so poslali sinovi tiskarno gotovo tudi v koroški grad Waldenstein, kjer je bila še l. 1580. [Jahrb. der Gesellschaft der Gesch. des Prot. in Österreich 1883, 53]; pač na Waldensteinu, sigurno pa ne v Tubingenu, kakor je sporočil 11. februarja 1626 propagandi pater Fr. Glavinić, „so jo ugrabili naši rokam heretikov“ [Starine XXIV (1891) 11] ter jo spravili v Gradec, od koder je prišla kot dar Ferdinanda II. v last kolegija de propaganda fide v Rimu [Starine XXIV (1891) 1—13]. Zbirka raznih mnenj o usodi teh črk, kojih potovanje v Rim je na drugem mestu kratko tudi dr. Bučar orisal [Prosvjeta 1900, 762], že zahteva celo monografijo. Različna mnenja so nastala le vsled želje rimskih krogov v časih protireformacije, da se ne zve za protestantsko provenijenco črk, s katerimi so se tiskale katoliške

knjige. Pa je javil kardinal Carolus Caraffa učenemu svetu: „... eos (typos) obtinui gratiosissime a Caesare dono dandos Sacre Congregat. quos Ferdinandus Primus († 25. VII. 1564) posuerat Gretzij“ [Commentaria de Germania sacra... Aversae 1730, 122—3]; toda Ferdinand I. je bil že mrtev, ko so črke še v Urahu služile svojemu poklicu. A propaganda je pri „Nauku karstjanskem“ iz l. 1628., „Azbukividnjaku“ iz l. 1629., „Misalu“ iz l. 1631. ter „Izpravniku“ iz l. 1635., ki so tiskani s protestantskimi črkami, molčala o darovalcu, na brevirju iz l. 1648., za katerega je omislila nove [glag. Izpravnik, Romae 1635, predg.; Starine XXIV (1891) 27; prim. tudi Pastrnek Fr., Ottův slovník naučný XIII, 428], od praških na prvi pogled različne glagolske črke, pa je dala zabeležiti: „Illyrici typi A. D. Ferdinando II... Congreg. de Propaganda Fide... donati“, „Iliričeska tipa, ot B. Ferdinanda vtorogo...“ Poznejšo usodo glagolskih in cirilskih črk Ungnadove tiskarne je apostrofiral Christian Friedrich Schnurrer z vzklikom, da jih poseda pač velika narodna tiskarna v — Parizu [Slavischer Bücherdruck in Württemberg... Tübingen 1799, 81], Jožef Dobrovský pa s protestom proti temu mnenju [Glagolitica, Prag 1807, 7]. Usoda je v resnici maščevala nad propagando nasilnost protireformacije. Ko so prišli Francozje v Rim, so si hoteli ogledati tudi orientalske tipe propagandine tiskarne ter jih — ugrabili: tako je l. 1799. odromalo tudi čvetero zabojev z glagolskimi in cirilskimi črkami iz Rima v Pariz [Galeotti Melchiore, Della tipografia poliglotta di propaganda, Torino 1866, 22—30], med njimi ostanki Ungnadove tiskarne. Lansko leto sem bil poprosil prijatelja g. Vladimirja Zagorskega v Parizu, da nam poišče in opiše te ostanke kot drugega svedoka v vrsti direktnih sledov jugoslovanskega protestantizma, ki so čakali 400-letni povratek rojstva Trubarjevega, pa prijatelj je moral odpotovati in delo odložiti.

K poznavanju tretjega izmed direktnih ostankov Trubarjevega dela sta podala *dr. Ilešič* z opisom knjižice „Ta prvi psalm z njega tremi izlagami („Škrjanec“ in „Kukovec“, 245—50) in s člancičem „O tisku in prodaji nekaterih Trubarjevih knjig“ (281—3), *L. Pintar* pa z razpravo o „Trubarjevem koledarju (270—4) par dobrodošlih bibliografičnih notic. Izraz „podružnik“, ki ga Pintar ne razume (272), služi Trubarju za poznamenovanje dijakona; prim. n. pr. Trubar, „Cerkouna ordinga“ (v Tibingi 1564) 58^a z: Kirchenordnung... Im Hertzogthumb zu Mecklenburg, (Witteberg 1552), 57^a. *Dr. Janko Lokar* si je prikojil srečno

izbrano temo „*Iz predgovorov naših protestantskih pisateljev (1—20)*“ razbrati njihove nazore „o jeziku, v katerem so pisali, in o narodu, za katerega so delali,“ veliko prekomodno. Material bi se bil moral izčrpati po obsegu in vsebini! Pisatelj sicer zatrjuje: „Oziral sem se na predgovore del, katera so bila pristopna“ (1); pa že tisti, ki bi hotel povprašati v biblioteki, ki hrani slovenska unika, kdaj jih je kdo rabil, ali ki bi hotel primerjati pogrške, ki so jih zagrešili pri prepisavi že drugi, dr. Lokar pa ponovil, bi mu lahko dokazal, da se ni potrudil do vseh del, ki jih citira kot — pristopna! Izčrpana niso niti citirana dela, kaj šele tema! Leonhard Pahenecker, ki je izdal l. 1574. prvo slovensko katoliško knjigo, ni bil jezuit, kakor trdita dr. Lokar (5) in dr. Ilešič (124), ampak se imenuje sam cistercijanec v naslovu svoje knjige, ki jo navaja Trubar v predgovoru Catehisma sdeveima islagama . . .

Z disertacijo dr. Josipa Čerina: *Pesmi slovenskih protestantskih pesmaric* . . . (126—238), ki jo je v Tr. zb. izpopolnil dr. Ilešič s pripombami po beležkah Mateja Hubada (238—244), v Cerkvenem Glasbeniku 1908, št. 6 sl. pa dr. Jos. Mantuani s „Slovensko pesmaričico: Tri duhovske pesni,“ je rešeno v glavnem vprašanje o postanku, vrednosti in vplivu slovenske protestantske cerkvene pesmi, kateri sta dala Theodor Elze z razpravo: *Die sloven. protestantischen Gesangbücher des 16. Jahrhunderts* [Jahrbuch der Ges. f. d. Gesch. d. Prot. in Österreich 1884, 1—40], dr. Evgen Lampe pa z razpravo: *Najstarejše slovenske pesmarice* [Cerkveni Glasbenik 1894, 33—7; 40—4; 44—54] literarno-historično ozadje. Posameznosti se bodo še korigirale. Študij protestantskih pisateljev bode dal še marsikak migljaj za stanje istodobne kat. slov. cerkvene pesmi. Trubarja in sodobnikov „Starishi (so) prou to danashno peifen slushili, kir fo peili, Jefus ie od fmerti vstal, obtu fe vefelimo inu latu Boga hualimo, De bi on ne bil vftal od te fmerti, Vuvs fueit uli ludie bi fgubleni bili, Alleluia“ [Trubar, En Regishter . . . K, list 4^a]. „Fary . . . lizhkake bafni, dopufte tim dezhlam naprej peiti, de vfelei vezh na dirizo Maryo inu na Suetnike klizheio, zheftee inu zhefzhe vmisli imaio, koker Boga oli nega Synu Jefufa Criftufa, Sakai oni od fpreda inu fa Cryshi veden inu glofnu krizhe. Kir Maria Boga rody, Alle luia O Maria vpreprofste pleine pouye, Alle luia O Maria Preprofste pleine makou zueit Alle luia O Maria, Inu kadar blifi te Cerque prido, taka te ene dezhle vpyo, Oglaßife Oglaßife S. shent Peter, Letim pag te druge dezhle odpoyo. On

fe oglaši, on le oglaši, zhe Bug hozhe, Natu fazhne Meshnar fgoniti. Na veliki nozhni dan inu potle do Vinkusht poyo, Marya Diuiza, bodi nasha pomozhniza, pruti tuimu Sinkuui etc. [Trubar, Catechismus sdveima islagama . . ., 217—18]. Kakor pozneje katoliki, so želeli tudi protestanti izpodriniti s cerkvenimi pesnimi posvetne „nepotrebne in pohujšljive pesmi“ [Dalmatin, Ta celi Catechismus, V Bitembergi 1584, nem.-posvetilo]. Katoliški duhovniki so seveda kar od začetka preganjali protestantsko cerkveno pesem: „Inu ty nih Fary, kadar shnimi Scryshi hodio, oli vnih Cerqvi, ne dopušte tih nashih peifen is Catehilma polahku inu fapstopnu peiti temuzh lizh kake baŋni . . .“ [Trubar, Catechismus sdveima islagama . . . 217]. V Cerkouni Ordningi bi bil lahko našel dr. Čerin tudi Trubarjeva določila o cerkveni pesmi v bogoslužju. [Zlasti str. 111—112; prim. Domovina 1908 št. 100 in 111.]

Dr. Čerin in pa Ivan Polovič z razpravo o „Evangeliju sv. Matevža o protestantovskem glag. „Prvem delu novega testamenta“ iz l. 1562“ (56—73) sta storila važen korak na potu, kjer še čakajo druge stroke raziskovalcev. Kar je dokazal dr. Čerin o izvirnosti mnogih pesemskih tekstov, velja tudi za Trubarjevo prozo. Na jezo Klombnerjevo [Jahrbuch d. Ges. f. d. Gesch. des Prot. in Österreich 1908, 49] in Ungnadovo [Elze, Primus Truber Briefe 360] je čutil Trubar v sebi tvorno silo in „ni hotel predstavljati, ampak po lastni glavi pisati“ (očitanje Klombnerjevo), ker je imel pred očmi posebne razmere svojega ljudstva. Razven dr. Čerinove razprave še v tem oziru nismo prišli preko ponavljanj splošnih sodb. Med take nepoklicane sodnike Trubarjeve literarne tvornosti spada n. pr. Benkovič, ki je proglasil Trubarjevo Cerkouno ordningo s samozavestno nesramnostjo kot „po vsebini in obliki jako slabo delo“ [Voditelj, 1902, 410], pa knjige — nikdar videl ni! Pretres tistih Trubarjevih knjig, ki niso strogo dogmatične, kaže, da je kompiliral po raznih virih, in človek se mora vedno vprašati, za kaj je vzel to iz te, ono iz druge knjige, tretje pa dostavil po svoje; zato se skriva v teh knjigah poleg podatkov za Trubarjev značaj še mnogo migljajev za oris istodobnih kulturnih prilik in notranjega življenja verskega boja med Slovenci v XVI. veku.

Kar so priobčili **k zgodovini reformacije dr. Kovačič** (*Protestantizem v Iztočni Štajerski in Medjimurju*, 2. Razširjenje protestantizma 100—121), **A. Ipavec** (*Verski pokret na Goriškem v šestnajstem stoletju* 251—260) in **Ivan Steklasa** (*Protestantizem*

v Istri, v metliški in hrvatski krajini 74—93), je vedno le še registratura. V zgodovini naše reformacije tvori prva Trubarjeva. t. j. prva slovenska knjiga, mejnik: do l. 1550. se sme govoriti le o reformaciji po slovenskih deželah, z l. 1550. se začne slovenska reformacija. Podrobno bode treba razbrati: kako se je le polagoma razvijalo mnenje, da si stojita nezdržljiva tabora nasproti; kako so se ustvarjali agitacijski centri, in kako je rastlo število luterskih od leta do leta, se širila revolucija od sela do sela; kakšnih sredstev se je posluževala stranka „luterskih“ in kakšnih stranka „papežnikov“; koliko so žrtvovali za idejo ti, koliko oni; kako se je obnašal seljak, meščan, plemič, duhovnik; kaka je bila javna morala pred in med bojem in kaka po njem! Dobro opozarja dr. Jos. Mantuani: „Pri nas bi se morali še natančno baviti z vso kulturo, posebej pa še s psihologijo protestantske dobe na Slovenskem.“ (Cerkveni Glasbenik 1908, 86!) Zgrajenemu okostju je treba vdihniti življenja! — Po vseh slovenskih pokrajinah se je vršilo gibanje pod istimi ali enakimi pogoji, boj se je bil povsod z istim orožjem, zato se mora enkrat napisati zgodovina slovenske reformacije brez tesnega omejevanja na politične meje.

Pravična ocena **kulturnega pomena slovenske reformacije** bo mogla podrobno-kritičnemu razboru slovenske protestantske literature po vsebini in vplivih in pa vglobljenju v reformacijski pokret seveda še le slediti, a tistim trditvam, ki so jih morali zamisliti antitrubarjanci po poklicu ali stanki à la Prelesnik, Benkovič, Gruden, člankarji „Slovenca“ i. t. d., in ki jih skuša pokriti s svojo avtoriteto v članku: *Primož Trubar in njegova doba* (V.—XXXII.) *dr. Ilešič*, se da že danes ugovarjati. Dočim je dr. Kovačič mirno pribil: „Najboljši pozitivni uspeh, ki ga je našim deželam prinesel vihar reformacijske dobe, je bilo spoznanje, da je ljudstvu treba pouka v domačem jeziku, z besedo in pismom. To spoznanje je rodilo slovensko književnost“ (119), onegavi dr. Ilešič: a) „Kolumbstvo Trubarjevo je iskati le v tem, da je dal prvi tiskati knjižico v kranjskem narečju; zakaj pisalo se je slovenski za cerkvene potrebe že prej...“ [XXIX; slično Radics, Ltp. Mat. Slov. 1879, 15; Slovenec 1884, št. 63 od 15. III.; Benkovič, Voditelj 1902, 432; Slovenec 1908, št. 209 od 12. IX.]; b) „Najsi je tudi misliti, da je glagoljaštvo v mnogih krajih bilo le importirano, to nič ne izpremeni verjetnosti podmene, da bi se tekom časa ukoreninilo in rodilo plod“ [XXVIII.; Prim. dr. Gruden, Kat. Obzornik 1905, 157; Čas 1908, 266];

c) „... po vsebini in povodih književni in kulturni naš preporod v dobi Vodnika in Cojza nima zveze s protestantsko dobo; nastal bi pač tudi bil, ako bi Cojz in Vodnik ne poznala 16. veka naše prošlosti...“ [VIII.; prim. Slovenec 1884, št. 63 od 15. III.; 1908, št. 209 od 12. IX.]; d) „Slovenci in Hrvatje (smo) jezično kulturno postali dvoje baš v protestantski dobi. Ostala je in se nadaljevala hrvatska literatura, ker je imela že tradicije. nastala je in veselo mlado začela živeti slovenska literatura [XXVIII.; prim. dr. Gruden, Kat. Obzornik 1905, 157. — Izmed izjav p o tisku Tr. zb. primeri kot kuriozum: Logar, Mentor 1908/9, 124—125; Slovenec 1909, št. 52. prvo dnevno novico]. — Mož logike, kateri ne pozna slovenske zgodovine, vendar skomigne: Ako so tisti slovenski zapiski z latinskimi ali nemškimi črkami iz časov pred Trubarjem res tako pomembni, nas ni ločil še le gospod Primož od Hrvatov in glagolice; ako Slovenci že od protestantske dobe jezično-kulturne žive, ne more biti preporod v dobi Vodnika in Cojza brez zveze s prošlostjo. — A kdor hoče upoštevati razmere med Jugoslovani v preteklosti in sedanjosti, mora priti do zaključkov: a) Hrvatje in Slovenci so bili že pred Trubarjem ne le zgodovinsko-politično, ampak tudi jezično-kulturno dvoje: Hrvatje so namreč svoj jezik že gojili in ustvarjali svojo kulturo, Slovenci pa niso gojili niti svojega jezika niti sodelovali pri hrvaškem jezično-kulturnem delu. b) Glagoljaštva hrvaški begunci med Slovenci tudi brez Trubarja ne bi bili mogli vkoreniniti, ker je istodobno že doma na Hrvaškem propadalo. Na jugu in severu so že pošiljali Hrvati z latinico tiskana dela v svet, [Maretič T. dr., Istorija hrvatskoga pravopisa latinskijem slovima, U Zagrebu 1889, 1—22], za Hrvate s slovansko liturgijo se je že bil moral natisniti z latinskimi črkami tudi evangelistar [Trubar, Ta prvi deil tiga N. T., nem. predg.], izmed hrvaških protestantov so se čuli glasovi, naj se tiskajo za Hrvate knjige mesto z glagolico z latinico [Kostrenčić, Urk. Beiträge 196] in temu se je tudi ustreglo, ker je glagolica neokretno pismo, ki se ga težko naučiš, brez vedne vaje še težje ohraniš v spominu. Posvetni glagolizem je izginil, cerkvenega glagolizma so se tudi doma med Hrvati ohranile le — reliquiae reliquiarum! c) Ako bi tudi ne bil že Trubar ustanovil slovenske literature, bi vendar politično-zgodovinsko razdvojeni Hrvatje in Slovenci ne bili postali jezično-kulturno eno, ker jim je manjkalo skupnega torišča, kjer bi se skupni literarni jezik polagoma razvijal ter uveljavljal.

Tam političen narod, kojega narodna zavest je bila istovetna z državno, in kojega jezikovne meje niso bile nikdar v resni nevarnosti, tu razmeroma malobrojno ljudstvo brez narodno-državnih tradicij, med katerim je deloval tujec ali odtujenec z živim tujim jezikom kot odločilen političen in kulturni činitelj. Kdor je hotel med to ljudstvo poslati prvo knjigo in doseči, da bi začelo čitati, moral se je ravnati po Trubarjevem principu in pisati tako, da ga „ufaki dobri preprofti sloueniz lahko more fastopiti“. [Trubar, Ta evangeli svetiga Matevsha 1555, Predgovor A,³.] In kdor je hotel potujčeno inteligenco pritegniti v slovensko kulturno sfero, moral jo je zainteresirati za jezik, ki ga je že kolikortoliko znala in se ji ga ni bilo treba še le privatno učiti (Čop-Prešern!). In kdor je hotel čuvati ogroženo slovensko narodno mejo ter v sovražni državi reklamirati za Slovence jezikovno enakopravnost, moral je paziti, da se literarni jezik inteligence ne oddalji občutno po obliki in čisto po imenu od narodnega jezika (Bleiweis!). d) Nove ideje, ki so koncem 18. in začetkom 19. stoletja silile preko slovenskih mej, ne bi bile mogle izzvati po obsegu in učinkih takega odmeva, kakršnega so izzvale, ako ne bi bil vzvaloval prej Trubar takega literarnega pokreta med Slovenci, da se je od takrat naprej po vzorcih, ki jih je ustvarila slovenska reformacija, slovenski jezik nepretrgoma v kmečko-nabožne svrhe tiskal in ostal predmet jezikoslovnega zanimanja. Zato bi delavcem slovenskega preporoda čisto nič ne bilo treba „poznati XVI. veka slovenske prošlosti“, pa bi bili vendar v zvezi z njim. K temu so se sotrudniki slovenskega preporoda svoje zveze s protestantsko dobo tudi jasno zavedali! Dobrovský je izrazil to zavest z vzklikom, ki je sicer v drugem delu računa napačen: „Für sie (Krainer) ist es ein Unglück, daß sie so spät zu schreiben anfangen. Wäre doch Truber ein Kroat gewesen!“ [Istočniki dlja slavjanskoj filologiji I (Sanktpeterburg 1885) 118]; slovenski preporoditelji pa so v ti zavesti razglašali, naj se delo nadaljuje, ter skušali s pomočjo XVI. veka udejeviti nova gesla svoje dobe. Vodnik je iskal v Bohoričevi gramatiki „nauk . . .“, kako so naši stari predniki pisali, jezik čistili“, očitaj pisarjem svojega stoletja, da „se niso dosti držali po Bohoriču“, ampak „so rili naprej“, zato pa tudi „z' kranjskim pisanjem delali kakor prešič z' meham“, ter zaklical patru Marku Pohlinu, ki je imel Bohoričevo gramatiko i v originalu i v Hipolitovem ponatisu, pa jo iz same častihlepnosti zatajil: „naj gleda sam gori, kako si

je upal neresnico govoriti inu pisati“ [Valentina Vodnika Izbrani spisi. Uredil Fr. Wiesthaler. V Ljubljani 1890, 59—60]. Kopitar je gledal sicer na protestante s predsodki rimskega fanatika: povdarjal je svoj „Katholischen Nationalstolz“, trdil splošno, da je vsak „Protestant intolerant, und nasenweis und studentisch [Istočniki I 410], ter presojal s tega stališča celo Palackega in Šafařika, češ, to sta protestanta, a „Protestanten werden und können nicht katholisch denken und schreiben; ihnen ist Huss und Luther immer ein Held und Zeuge der Wahrheit“ [Kopitar — censor Šafařikovega Narodopisa dne 21. VIII. 1842; akt št. 339 ex 1843 v arhivu notr. min.]*). Toda pred plovdi literarnih zasnov slovenskih protestantov je omahnil Kopitarjev „katoliški narodni ponos“: isti Kopitar je postavil Trubarjevo brezhрупno delavnost Slovakom v izgled: „Deshalb wünschte ich, daß auch die Slovinci indessen in der Stille ihr Geschäft betreiben. Ihnen soll Truber zum Beispiel dienen“ [Istočniki I 184]; isti Kopitar je ocenil pravično literarni pomen slovenskih reformatorjev: „Zur Zeit der Reformation also ward unser Dialekt zuerst geschrieben und — gedruckt . . . O ja! biederer Bohoritsch! dir und deinen Freunden hat es unsere Sprache zu danken, daß sie gleich bey ihrer ersten Erscheinung jene grammatische Correctheit und Consequenz mitbrachte, welche andere Sprachen erst nach und nach, nach vielem Modeln und Andern — nicht erreichten“ [Grammatik . . . Laibach 1808, XXXIII., XL.]; isti Kopitar je naslonil na protestantsko književnost gramatiko, katere zgodovinsko ozadje in pomen zatajuje, kdor hoče udomačiti mnenje, da med slovenskim prepородom in slovensko reformacijo ni nobene zveze! Kdor pa morda Kopitarju ali kakemu sodobniku podtika, da je spravil le v romantičnem stikanju za „narodnim“ Trubarja do časti ustanovitelja slovenskega slovstva, ta s tem še davno ni ovrigel resničnosti takratnega Trubarjevega pomena, ampak je le nehoté pribil, da je služilo živahno literarno delovanje slovenskih protestantov v dobi romantike katoliškim slovenskim prepородiteljem v ponos in bodrilo, obenem pa nehoté opomnil, da bi bilo moralo vplivati v isti smeri nemoteno nadaljevanje slovenskega protestantskega literarno-kulturnega pokreta še tembolj na slovenske protestante.

Dr. Ilešič zagovarja mnenje, boreče se za priznanje že od Slomškovih časov [prim. Hrovat Ladislav, Slovenski dom, Pro-

*) Celi akt priobči v drugi zvezi dr. Ivan Prijatelj.

gramm des k. k. Gymn. zu Rudolfswert 1877/8, 8], da bi bilo z zmago reformacije pri Slovencih „namesto rimstva stopilo nemštvo“ (XXVI), to se pravi, da bi bil protestantizem Slovence germaniziral. Izmed njegovih argumentov dva ne prideta v poštev: poziv na mnenje današnje nemške javnosti [XXIII.; slično Benkovič, Kat. Obzornik 1898, 342; Prelesnik dr., Kat. Obzornik 1901, 341; Slovenec 1908, 215 (od 19. IX.) in 243 (od 22. X.)] zato ne, ker dogme o nemški nezmotljivosti ni, in ker želje današnjih Nemcev ne morejo spreminjati faktov preteklosti; primera s Kašubi, kjer je centralna oblast berolinska prepovedala kašubske propovedi [XXIII.; prim. Prelesnik dr., Kat. Obzornik 1901, 341], pa zato ne, ker bi bili Slovenci v čisto drugačnem političnem in kulturnem položaju, kakor so Kašubi, in ker drugi primeri dokazujejo zopet obratno. Ostale argumente pa karakterizira tisti nenavadni način dr. Ilešičevega prikazovanja, ki je lasten celemu retorično izbornu izdelanemu članku: v ospredju se košatijo kričavi glasilci tega, kar Trubar in njegova doba — nista bila; tuintam nejasen spomin na resnični položaj, pa še ta s takim razpoloženjem k asocijaciji mislij, da se napačni pojem vsiljuje; pa tisti olupševalni flajšterčki... Ali mar ne? Dr. Ilešič hodi okolu pojma Trubarjeve „slovenske cerkve“ ter namiguje: „... šlo (je) Trubarju le zato, da se v njegovi domovini utrdi in organizira nova vera; uprava nove organizacije pa bi mogla biti tudi nemška. Spričo tega si njegove „slovenske cerkve“ ni tolmačiti v smislu slovenske upravne organizacije, ampak v smislu slovenske duhovne občine, občine slovenskih vernikov... O kaki splošnoslovenski cerkvi se ne more govoriti; pač pa se opažajo začetki notranje-avstrijske protestantske cerkve...“ (XXII). Kakor v posmeh dr. Ilešiču in dr. Jos. Mantuaniju, ki tudi poučuje, da so sicer „nemški reformatorji imeli med drugim tudi idealen smoter pred seboj, ponarodovanje cerkvenega bogoslužja“, a da „pri nas tega ni bilo...“ [Cerkveni Glasbenik 1908, 103], pa kriči Trubar, da se mora njegov izraz „slovenska cerkev“ tolmačiti v smislu cerkvene organizacije s slovenskim bogoslužnim jezikom, ter predpisuje: „mi hozhmo, de vshe naprei uti nashi Cranski Desheli, de fe ty Pfalmi, peifmi inu u fe druge shlushbe Boshye, ty S. Sacramenti utim Slovenskim Cranskim Jelyku dopernashaio inu dile“ [C. Ordninga 128 b]. Trubarjev cerkveni red pa ni bil kak specialno kranjski deželni zakon, ampak je bil slično vsem drugim njegovim knjigam namenjem vsem slovenskim pokrajinam; zato

ga je imenoval po vsi pravici „Slovenska Cerkouna Ordninga“ ter dirigiral nanj tudi koroške cerkvene služabnike [Catehismus s dveima islagama 411, 410]. Ali bi se bilo umaknilo slovensko bogoslužje, priznано kot potrebno pravo jedra ter večine stanovalcev, nemškemu kot privilegiju posameznikov, ali pa nemško slovenskemu, in ali bi bilo tvorilo slovensko bogoslužje prehod k slovenski upravi, ali pa nemška uprava prehod k nemškemu obrednemu jeziku? — Dr. Ilešič omenja protestantsko slovensko šolstvo in namiguje: „...faktično je bilo šolstvo slovensko le, dokler drugačno biti ni moglo... slovenščina na (ljubljski) srednji šoli (je) bila zapostavljena tudi nemščini, da je bila torej na Kranjskem tretji jezik. Edini katekizem se je na stanovski šoli učil tudi slovenski; dočim so učenci še v 3. razredu smeli občevati nemški, jim je bila slovenščina že prepovedana, „da se navadijo polagoma nemškega jezika“ [XX; prim. Ljubič, Ogledalo II, 539; Hrovat, Programm d. Gymn. Rudolfswert 1877/8, 8]. Pri luči pa izgleda ta stvar takole: Slovensko šolstvo je bilo integrarni del Trubarjeve slovenske cerkve; pojem cerkve s slovenskim obrednim jezikom je zahteval služabnike, ki umejo čitati slovenski cerkveni red, in budil željo, da se nauči čim več vernikov slovenskega pisma. Zato je uveljavil Trubar pri organizaciji kot stalne institucije zasnovane slovenske cerkve v svoji domovini načelo, da se mora vse otroke slovenskega ozemlja „te mlade Hlapzhyzhe inu Deklyce, Purgarfke inu kmetishke Otroke vuzhi(ti) Slovenski Brati inu piffati (ter) ta (slovenski) Catehismus fred fto kratko Islago ifuuna poueidati“ [C. Ordninga 100 a.] Snovalo pa se je dvoje vrst šol: kmečko-ljudske pri farah kot izobraževališča kmetijstvu in domu namenjenih otrok in trško-mestne kot višja učilišča. V kmečko-ljudskih šolah se je učilo „per tih Farah“ od „Shulmojstra oli Meshnarja“, ki ga je moral po možnosti „en vlaki Pridigar inu Farmoshter... per luie Farry... imeiti inu dershati [C. Ordninga 100 a], a ali pa „od Farmoshtro (in) Podrushnikou“ samih le „tu Slouensku Pyfmu brane inu piffane“ [C. Ordninga 79 a] in slovenski katekizem [C. Ordninga 100 a]. Od bodoče inteligence pa se je zahtevalo tudi znanje latinskega in nemškega jezika, zato je določil Trubar za višje šole, ki bi se naj ustanovile „Vslednim Meistu (in) Vtergu“ [C. Ordninga 79 a], „de le Latinsku inu Nemshku... Pyfmu, brane inu piffane... vuzhi“ C. [Ordninga 79 a], to se pravi, da se naučé višji šolarji k slovenščini še nemškega in latinskega jezika. Med

„Vprashana Tih Novih Pridigariu“ slovenske cerkve je vzprejel Trubar sicer le latinščino: „Inu kadar (novi pridigar) . . . od luiga poshteniga lebna inu od luiga poklyzana fadofti pryzhovane naprei poftau. Natu ga imaio (Shcoffi, Pridigary inu Farmoshtri) lo vlfem fliffom inu zhafom ifuprashati, Slatinskim iezykom, inu laslishati, Jeli fadofti uuzhen, aku umei inu faftopi prou to Grammatiko, Dialectico, Rheterico, fna prou inu Congrue Latinski govoriti“ [C. Ordninga 72 a]; a šola „kranjskih aristokratov“ v Ljubljani kaže jasno, da slovenske cerkve ni nikdo smatral za — provizorij. Kot učna knjiga se je rabil v prvem in drugem razredu slovenski katekizem [Elze Theodor, die Superintendenten, Wien 1863, 37; Dimitz Aug., Gesch. Krains III (Laibach 1875) 172, 175, 177]; z Bohoričevem „Elementale Labacense cum nomenclatura trium linguarum, latina, germanica et sclavonica“ [Dimitz III 176] se je začela v prvem razredu poleg nemške in latinske poučevati tudi slovenska gramatika. V smislu takratne pedagogike se je prepovedalo učencem slovensko občevanje sicer prej nego nemško [Elze, Superintendenten 38; Dimitz III 158, 169], ker so slovenski že znali, nemški se pa morali še le učiti; ko so pa že tudi nemški govorili, se je prepovedalo še nemško medsebojno občevanje, da se naučé gladko latinski govoriti [Elze, Superintendenten 39; Dimitz III 159, 169, 177]. Kot tretja slovenska knjiga pa je služila tudi tistim gimnazistom, ki niso smeli več slovenski med seboj govoriti, še slovenska pesmarica: latinske, nemške in slovenske cerkvene pesmi so se poučevale v pevski uri; v cerkev so jemali seboj svoje nemške in slovenske pesmarice ter iz njih pred in med pridigo peli [Elze, Superintendenten 40; Dimitz III 160]; pred in po šoli se je skupno pelo in molilo izmenično latinski, nemški ali slovenski [Elze, Superintendenten 39; Dimitz III 159, 160]. Za slovensko narodnost pomenja vse to: slovenska reformacija je ustvarila ljudsko šolo, namenjeno kmetu kot takemu, in jo postavila v naučno-jezičnem in smotrenem oziru na edino zdravo pedagoško stališče; odprla je slovenščini pot na višja učilišča in jo upoštevala poleg nemščine v onem obsegu, ki je bil z ozirom na takratni namen gimnazij in zlasti z ozirom na takratno stanje slovenske književnosti mogoč. Ali bi se bil z razvojem takega šolstva pospeševal ali oviral prehod do višjih slovenskih učilišč, in ali bi bilo slovenski narodnosti v srednjem slučaju rodilo tako šolstvo vsaj tak plod, kakor ga je moglo roditi glagoljaštvo, v najslabšem

slučaju pa manj škodovalo, nego šolstvo na Slovenskem pred in po reformaciji, ki je bilo zgolj latinsko in nemško? — Dr. Ilešič kaže na domače plemstvo nemškega porekla in priseljene Nemce (predikante-šolnike) v službi deželnih stanov (XXIII—XXV) ter namiguje: „... pri Nemcih (je) protestantizem pomenil narodni odpor proti rimstvu in romanstvu, pri nas pa ne odpora proti nemštvu. Kolikor je Trubar delal v nemškem prijateljstvu, toliko se tudi s te strani njegovo delo razločuje od husitizma, ki je verstvo spojil z narodnim odporom proti nemštvu“ [XXV; prim. Merhar Ivan dr., Zvon 1908, 517—18]. Toda Trubar se je norčeval iz tega, da „Vezheryo ty Papeshniki šteim nefnanim, nefaltopnim Imenom Masho imenuio“ [C. Ordninga 82 a] ter vzkliknil v svojem zdravem domačem razumu: „koku hote ty bofi ludie, faltopnu is ferza moliti inu rezhi na tiga Faria molitou, Amen, kadar nefaltopio, kai ta Farr memra oli krizhi“ [Catechismus sdveima islagama 185], Bohorič pa je učil, da se naj uči gosposka jezika ljudstva, s katerim ima opraviti. ne pa narobe [Articae horulae, Praefatio **^b], in kdo si upa priseči, da bi taki ljudje ne bili spojili verstva z narodnim odporom proti narodnosti, ki bi bila graditvi slovenske cerkve nasprotovala? Kjer je delovala z dejanskimi razmerami računajoča nemška podpora, tudi slovenski odpor ni mogel nastati. Slovenske dežele so kazale v drugi polovici XVI. stoletja i v cerkveno-šolskem oziru i v skrbi za književnost popolno narodnostno enakopravnost. Kakor v katoliški dobi nemške pridigarje je imelo plemstvo sicer tudi sedaj v Ljubljani nemškega predikanta deželnih stanov in na svojih gradovih za se nemško službo božjo. Toda plemstvo je priznavalo ljudstvu pravico do slovenske cerkve in šole (slovenska cerkvena naredba!), prirejalo je za svojo služinčad domačo slovensko službo božjo ter se udeleževalo z ljudstvom slovenskih obredov na gradovih [Trubar, Svetiga Pavla Listuvi, U Tibingi 1567, nem. predg.] in v javnih cerkvah Dimitz II 268; slovenske pesmarice ljubljanskih gimnazistov!). Slovenskih knjig plemstvo ni le na svoje stroške izdavalo, ampak jih objednem z meščanom in seljakom [Trubar, Ta celi N. T. nem. predg. i i^b] tudi čitalo: sinovi kranjskih plemenitašev v šoli, doma pa i plemiči [Briefw. zw. Christoph H. v. Würtemberg u. P. P. Vergerius, Bibliothek des litter. Vereins in Stuttgart C XXIV (Tübingen 1875) 109—111; Primus Trubers Briefe, ista Bibliothek ... CCXV (1897) 64; Dimitz II 234, 267; Trubar, Cate-

hismus s dvejma islagama, nem. predg., 10; Dalmatin, Jesus Sirah . . . V Lublani 1575, nem. predg.; Trubar Felic., Lepe karzanske lepe molitve . . . V Tibingi 1595, posvetilo] i plemkinje [gl. k prejšnjemu zlasti Trubar, Svetiga Pavla Listuvi, nem. predg.]. Priseljeni Nemci in domači nemški plemiči so imeli pred očmi načelo, ki so ga izrazili v svojem poročilu šolski inšpektorji tujec Spindler pa domačini Dalmatin, Schweiger in Kumberger, „daß in diesem Land zu Kirchen und Schulen allein die Personen am besten taugen, die neben anderen guten nothwendigen Künsten auch der krainerischen Landsprach erfahren sind“ [Dimitz III 161—2]. Ali so dremale v teh pojavih kali za svojedobno nadomestitev tujih superintendentov in šolnikov s pripravnimi domačimi ali domačih s tujimi, za počasni naravni prestop plemstva in inteligence v interesno sfero slovenskega, ali Slovencev v interesno sfero nemškega jezika? — Dr. Ilešič bi rad naprtil osebnemu razmerju slovenskih reformatorjev do slovenskega ljudstva germanizacijsko znamko ter namiguje: „(Trubarjeva) ljubezen ni bila ljubezen do tega, kar je njega in njegove rojake ločilo od inorodnikov, njegova ljubezen ni šla za tem, ohraniti svojo in svojih zemljakov individualnost (ego), ampak šla je za tem, jih osrečiti (alter) . . . O rodoljubju v romantičnem smislu ni govoriti pri Trubarju, prej pri Bohoriču, ki je bil humanist . . . Jezik mu je le sredstvo; zato voli tisti jezik, ki kot sredstvo najbolj služi konkretni svrhi, to je slovenski jezik . . . Več ko verjetno je, da bi Trubar ne bil pisal slovenski, ko bi ljudstvo znalo tudi nemški in moglo v nemškem jeziku sprejemati evangelijsko vero . . . Ako bi bil drug jezik uspešnejše občilo, bi ga pisal in govoril, kakor to dela še dandanas prostak, ki ne ve nič o narodnih individualitetah in o potrebi, da se le-te čuvajo. In res je Trubar, baš ko je stal na vrhuncu svojih uspehov (1567), izdal dvojezičen katekizem, po katerem naj bi se Slovenci učili nemški . . . (XIX). Zgodovinska dejstva nam kažejo, da so vnanje okolščine potisnile Trubarju v roko pisateljsko pero. Prognanstvo, oddaljenost od rojakov je bil glavni in končni vzrok, da se je lotil pisma in tiska [XX; prim. delo ma Dimitz II 214; Glaser Karol dr. Zgodovina slov. slovstva I (1894) 94; Oblak V. dr., Zvon 1895, 313; Mrhar dr., Zvon 1908, 519, 524, v glavnem pa Tominšek Jos. dr.: Zvon 1905, 118; Pesnik Aškerc v borbi za herojstvo, Ljubljana 1905, 25 in vse, kjer so prišli antitrubarjanci zlasti tekom zadnjih 25 let k tej

točki do besede]. Tako bi bilo pomagano obema taboroma slovenskih rodoljubov: „Tisti, ki hočejo imeti med protestanti pravcatega rodoljuba, lahko vzkliknejo: „Hvala Bogu, vsaj eden!“; tisti, ki jim protestantsko rodoljublje ne hodi prav v račun, pa se sčasoma potolažijo: „No, Bohorič, Bog z njim, da le Trubar ni!“ Toda od humanista Bonoma [(Starzer Albert), Beiträge zur Geseh. der n.-ö. Statthaltereii, Wien 1897, 138], ki je razlagal v laškem, nemškem in slovenskem jeziku [Ta prvi deil tiga N. T. Teutsche Vorrede a i i i j], je vejala na Trubarja vsaj taka pobuda k slovenskemu „romantičnemu rodoljubju“, kakor na Bohoriča od Melanchtona. In res je napisal isti Trubar tudi sledeče stavke: „... (1550 war) kein Brieff oder Register, vil weniger ein Buch, in unserer Windischen Sprache zu finden... denn man hielt für die Windische und Ungerische Sprachen weren so grob und barbarisch, daß man sie weder schreiben noch lesen könne...“ [Ta celi N. T., nem. predg. i j b]. „Gott weißt, das ich noch zu der zeit, da ich bei euch (1530—1547) auß den Lateinischen vnd Teutschen Büchern in der Windischen sprach geprediget, hab vilsmals zu Gott geseüffztet vnd geruffet, das er von wegen heiligung seines Namens, vnd erweiterung seines Reichs, auch das vnser arm, gemein guthertzig Windisch Volck gnädiglich ansehen, begnaden vnnnd begaben wöll mit der grossen Gnad und Gabe, auff das jre Sprach auch, wie der anderen Völcker, geschriben vnd gelesen wurde. Vnd das die Heilige Bibel sampt anderen guten Christlichen Büchern, in die Windische vnd Crabatische sprachen, wurden recht verdolmetscht vnd gedruckt...“ [Ta prvi deil tiga N. T. Teutsche Vorred a i j a]. „... entsetze dich nicht, ob dir am ersten gedungkt seltsam vnd schwar, sonder lise vnd schreib diese sprach selbst wie ich ein zeit lang gethan alls dann wirst befinden vnnnd gar pald sehen vnd merckeu, das auch dise vnser sprach so wol als die teutsche zierlich guet zu schreiben vnd zulesen ist...“ [Catechismus in der Windischen Sprach... (Tübingen 1550), predg. Ÿ i i]. „Inu per tim vas vñeh v tim Boshym Imenu fueifto profsim inu opominam, De vi nerpoprei vilfoku fahualite Gospudi Boga, fa leto dobruto inu sa ta uelik dar Boshy, kir fe taku fdaj prou tar faftopnu ta prava ltara Vera vuzhi, inu kir fe ta nash Jefik tudi pifshe inu druka [Ta prvi deil tipa N. T., Ta kratka predgovor f 3 b]. Ti citati pričujejo sledeče: Trubar, ki je n. pr. o nemščini govoril kot o „Teütschen sprach, die ich nicht sonderlich wol kan“ [Ta prvi deil tiga N. T. Vorred b i i j a] je zavestno smatral slovenščino za znak

svoje individualnosti v jezikovnem oziru (unsere windische Sprache — nash Jefik! ter se čutil članom ljudstva s slovenskim maternim jezikom (unser... Windisch Volck!) V tej zavesti je smatral od jedne strani za žaljenje osebnega ponosa, ker se je ravno njegov jezik v primeri z drugimi jeziki zemarjal in preziral (grob! barbarisch! Gnad vnd Gabe! dobruta inu dar Boshy! andere Völcker! auch — tudi!), od druge strani pa za svojo dolžnost, tudi svoje ljudstvo privedi na pot, ki je po njegovem prepričanju edina vodila v časni in večni blagor (sein Reich! stara vera!). Zato se je med nastajanjem prve slovenske knjige v Trubarju zdaj srečavalo, zdaj spajalo, zdaj tekio vzporedno dvoje stremljenj: želja, ovreči predsodke proti svojemu jeziku in ga dvigniti do one časti in milosti, ki so jo uživali jeziki sosednih narodov (prezir — molitev — opomin!), in želja, opomoči faktični potrebi svojega ljudstva (prava vera — molitev — hvaležnost!). Razvrstita se lahko momenta tudi v redu: potreba — čast, razdvojiti se jih ne da: od vsake strani kaže razven besed tudi Trubarjevo delovanje moža ki se mu je zdelo čisto naravno, da mora tudi njegovo ljudstvo živeti svoje individualno življenje (slovenska knjiga! slovenska cerkev! slovensko šolstvo!), ki je v zavesti naravnih vezij med seboj in svojim ljudstvom hotel biti slovenski reformator ter osrečiti ravno svoje ljudstvo! Potrebe, da se uči slovenska inteligenca izmed tujih jezikov zlasti nemščine in latinščine, Trubar ni mogel tajiti. In kdor hoče upoštevati Trubarjevo slovensko cerkev in šolstvo, uvidi, da so Trubarju tisti „Mladi“ ali „unsere Jugend“, ki bi se naj iz dvojezičnega katekizma „auch die deutsche Sprache lesen und verstehen“ učili [Archiv f. slav. Phil. XXIV 157, 158], predvsem tisti mladi Slovenci, ki so šli — študirat višje šole; in kdor to uvidi, bode registriral dr. Ilešičevo razlago o namenu dvojezičnega katekizma z istim občutkom, kakor dr. Mantuanijevo razlago, da razodeva poziv na „nemške viže“ v Trubarjevih „Treh duhovskih pesnih“ „dvoje; da je imelo slovensko ljudstvo že tedaj slabost, da mu je nemščina bolj imponirala nego materinščina, ker so jo gosposki govorili. In drugič, da so slovenski lutrovci po ovinkih hodili med ljudstvo...“ [Cerkveni Glasbenik 1908, 103]. Nemcev sovražiti ni imel Trubar vzroka niti z narodnega, niti s privatnega stališča, pač pa se je lahko po pravici hvaležno spominjal „der obern, frommen Gottseligen Teütschen, bey denen wir jetzund vnsere Herberg, Underhalt vnd Wohnung haben, deren auch

ettlich ... dise bevde Crobatsche vnd Cyrillische Geschriffen vnd Truckerey vns anzurichten geholffen [(glag.) Prvi del Novoga Testamenta Vorred *М i j b*], a o kakem koketiranju z mislijo, naj bi dobilo slovensko ljudstvo drugo občilo, se „osrečevalno-rodoljubnemu“ piscu dvojezičnega katekizma ravno tako ni nikdar sanjalo, kakor „prej romantično-rodoljubnemu“ avtorju trojezičnega Elementale ne, ampak sta smatrala oba — nasprotno za nekaj povsem naravnega. Tudi še 8 let po natisku tistega dvojezičnega katekizma je gledal Trubar z očmi Slovenca na štirinajsto poglavje prve poslanice apostola Pavla do Korinčanov ter reklamiral za slovenske dežele pravico slovenskega bogoslužja [Catehismus sdveima islagama 178]. In v čudnem nasprotju z dr. Ilešičevim namigavanjem je že l. 1557. glasno izpovedal, da upa vzporedno razvoju slovenske književnosti tudi na razvoj slovenskega šolstva, ter pisal v tem prepričanju 9. junija 1557 „Den Gotseligen Christen in den Landen Crein, Untersteyr, Karhenten, Karst, Histerreich, vnd in der Windischen Marck“: „Vnd dieweil Gott der Herr die Sachen dermassen fürechen vnd dahin kommen lassen, das die vnsere Windische Sprach, erst in disen letzten zeiten, je lenger je bösser würdt gedruckt So verhoff ich das auch, jr werdet nicht nur, dise ewer Jugendt allein, wölche in frembde Länder andere sprachen zulernen vermeint zu schicken, sonder auch, die ir daheimbd behaltet, hinfür in die Schul gehen und lesen lernen lassen“ [Ta prvi deil tiga N. T. Vorred *ci j a*]. Zato tiči v sledečih besedah, s katerimi je apostrofiral Bohorič sramotilce svojega in Trubarjevega maternega jezika ter označil namen svojega in sličnih svojedobnih trudov, protest Bohoričevega in Trubarjevega sicer predromantičnega pa zato tem naravnjšeega rodoljubja proti dr. Ilešičevim namigavanjem: „Verum enimvero quoniam apud quosdam vel parum prudentes vel minus humanos, quique mundum ipsum nimis angusto spacio contineri putant, utpote, non longius ex patriis sedibus unquam egressi, aut si id fecissent: tamen quid alibi sit vel fiat non multum solliciti, de Slavonica nostra lingua, praeter pietatem etiam indicant et pronunciant, proindeque me, de Slavis, ut obscuris hominibus, temerè quid dicturum opinebantur — — — — — Cumque haec Slavica lingua sit patentissima, et sese, etiam in magnam et praecipuam partem Germaniae effundit. Non sunt itaque reprehendendi illi, qui aliquid studii eò conferunt, ut eam

linguam conseruare et propagare, atque adeo etiam illustrare, cupiunt [Articae horulae predg. *5^b, **b] — Ker pa pri nekterih bodisi malo previdnih bodisi manj vzobraženih tudi taki, ki menijo, da je svet celo majhen, češ, ker se nikdar niso oddaljili od očetovskega doma ali če so se, jim ni bilo veliko mar, kaj drugod biva ali se godí, o Slovenskem našem jeziku brez ljubezni sodijo in govorijo, ti bodo torej mislili, da bom jaz o Slavenih, češ, o neznatnih ljudeh, kaj brez premisleka povedal — — — Ker je pa ta Slavenski jezik jako razširjen, in se tudi po velikem ter poglavitnem delu Nemčije razprostira: niso torej grajati tisti, ki se nekoliko s tem trudijo, hoteči ta jezik ohraniti in razširjati ter tako pojasnovati [prev. Jos. Marn, Jezičnik XXI, 62, 65].

* * *

Marsikaj še mora čakati na drugo priliko. V celoti nudi Trubarjev zbornik obilico upoštevanja vrednega gradiva, a „Trubarjevo vprašanje“, o katerem je trdil dr. Tominšek že tri leta pred 400-letnico Trubarjevega rojstva, da je „itak že mleto do fine moke 00“ [Pesnik Aškerc v boju za herojstvo 15], še tudi z njim ni rešeno; še manj pa je s Trubarjevim „zbornikom reformacijska doba za naše razmere dovolj obdelana“ kakor „upa“, t. j. želi naivni dr. L. Lenart, ki se mora takoj sam lopniti po zobeh in dr. Ilešičevemu uvodnemu članku očitati, da ni „posebno jasen in določen“ ter da vsebuje „celo vrsto misli, ki izzivajo komentacijo“. Dr. Lenarta peče vse, kar je pustil Trubarju in njegoví dobi dr. Ilešič, in dr. Lenartovemu stavku: „Neprijetno dirne tudi, da je kot uvodni članek najvažnejše Matične knjige natisnjen govor, ki je bil govorjen na strankarsko-političnem shodu ob priliki Trubarjeve slavnosti“ [Dom in Svet 1909, 90], je komentar nepotreben. Čim redše je bila sodba slovenske javnosti o Trubarju in slovenski reformaciji izliv na študijah slonečega prepričanja, tem češče je bila odmev politično-strankarskih ozirov ali odsev priložnosti, kjer je bila izrečena. V časih skupne navdušenosti so bili Antonu Martinu Slomšku Trubar, Dalmatin, Bohorič in vrstniki „slavni možje, za slovenščino goreči“, ki so „našo slovenščino obudili, ako so ravno nesrečno od prave vere zavili“ [Drobtince 1862, 72]; leta 1908. pa dr. Antonu Jegliču „srce krvavi“, ker dobi Trubar — spomenik [Ljubljanski Škofijski List 1908, 7, 113—4]. V seji Matičinega odbora je bil bojda dr. Ivan Tavčar mnenja, da Trubarja ne

kaže preveč poveličevati, rekoč: „Ce bi šlo po Trubarjevi volji, bili bi mi danes vsi Nemci!“ [Slovenec 1908, št. 207 od 10. IX. in 215 od 19. IX.]; par tednov pozneje je odkazal dr. Ivan Tavčar s krepkimi besedami prostor spominu Primoža Trubarja [Slov. Narod 1908, št. 208 od 9. IX.] V časih mladoslovenske bojaželjnosti je branil Ljubljanski Zvon reformatorje pred nasprotniki [n. pr. letnik 1884, 114—7; 250]; ob „velikem momentu“ pa ni upal prinesiti že naznanjenega dr. Prijateljevega članka o kulturnem pomenu slovenske reformacije, češ, (hm!) naročniki bi radi ponatisa Trubarjevega izraza: kurba — list vrnil! — Z metodičnega stališča so interesantne sodbe zgodovinarja slovenskega cerkvenega govornišva, zgodovinarja protestantizma v istočni Štajerski in Medjmurji, in slavnostnega govornika na Trubarjevi akademiji: Duhovnika dr. Anton Medved [Voditelj v bogoslovnih vedah 1906, 168—170] in dr. Fran Kovačič [Tr. zb. 119—120] sta položila akcent na nekatere nove vrednote, ki jih je prinesla reformacija Slovincem, in njuna sodba je izzvenela kljub vsej rezervi, ki se katoliškemu duhovniku ne more zameriti, v nepristransko oceno; dr. Fran Ilešič je položil naglas na nedostatek momentov, ki so se mogli še le razviti, si pustil v napačnem razumevanju zgodovinarske objektivnosti sugerirati nekoliko nepredvidnih sodb, in njegova sodba je izzvenela kljub vsem tistim „nejasnim“ mislim, ki jezijo Lenarte, v pristransko obsodbo.

Gersthof pri Dunaju, dne 29. marca 1909.

Pregled.

Zadružništvo.

Najbolj zanimiva vrsta zadrug so konsumna društva. Že vsled tega ker so takorekoč edina naletavala in še naletujejo najbolj pogosto na odpor. Snovanju posojilnic in hranilnic se je pred leti upiral tupatam kakšen oderuh, pa še ta bolj na skrivaj, ker očitno nastopiti proti tem denarnim zavodom se ni upal. Denarna kupčija je z lahkoto zadobila zadržno formo. Obrestna mera pri posojevanju denarja je bila znižana z nastopom denarnih zavodov. Pa tudi oderuštvo samonasebi se je že oddavnaj v javnosti smatralo za nekaj nečastnega. Danes je posojilnica že v vsaki vasi, celo po

dve, tri. Če bi nobene ne bilo, bi se bilo že čuditi. Tudi snovanju pridobitnih (produktivnih) zadrug so nasprotovali le posamezniki — kakšni bolj bogati obrtniki; drugi činitelji, zlasli javne oblasti, so pa vedno tako gmotno kakor moralno podpirale snovanje pridobitnih zadrug. Edina konsumna društva so imela takoj in imajo še sedaj veliko število nasprotnikov. Ves trgovski stan je nasproten konsumnim zadrugam, in celo politične stranke kot take pobijajo konsumna društva. Na Dunaju so krščanski socialci z županom dr. Luegerjem na čelu odločni nasprotniki konsumnih društev. Na Slovenskem pa je leta in leta vodil boj proti konsumnim društvom „Slov.

Narod* v imenu liberalne stranke. Neumljivo bi se to zdelo, ali — kdor pomisli, da so posojilnice dandanes v pomoč buržoaziji na sploh, kapitalistom pa še prav posebej, tako pri hranjenju kot posojanju, ve, da posojilnice vsled tega niso našle odpora. Pridobitne zadruge so tudi dosedaj navzete še čisto kapitalističnega duha, in zato so še na „dobrem glasu“. Konsumna društva pa predstavljajo že nekaj revolucionarnega. Član konsumne zadruge postane lahko vsakdo brez vsakega kapitala, in pa vsakdo je lahko deležen dobička brez vložitve kakih kapitalij. Najrevnejši proletarec postane z malo vpisnine (ki se stopnjuje od 20 vin. do 2 K) član; če kupuje v zadruzi svoje potrebščine, je deležen čistega dobička, ki ga dobi od skupljenega blaga v obliki dividende. Član denarne ali pridobitne zadruge že mora nekaj posedovati — bodisi posestvo, bodisi denar, ali denarne prijatelje — članu konsumne organizacije ni treba nič več kot je potreba za vsakdanje življenje. Skratka: konsumna zadruga je proletarska zadruga, ki dviga najbolj revne izmed revnih, in prav zato jo sovražijo vsi tisti, ki jim ni ljubo, da bi se tudi siromašni in izkoriščani osamosvojili. Oderuha, ki je posojal na visoke obresti denar, ni nihče zagovarjal — trgovca, ki z visokimi obrestmi prodaja konsumentu blago, živež, zagovarjajo celo politične stranke poleg lastnih stanovskih organizacij...

Vendar se na sploh opaža napredek tudi v naziranju na kons. društva. Na Dunaju je sklenila nedavno Centrala trgovskih korporacij prirediti letos v Nemčijo študijsko potovanje in svrhu proučevanja konsumnih društev. Upravno sodišče je 30. okt. 1908 končno proglasilo z razsodbo števil. 10.378, da konsumna društva niso obrti v zmislu obrtnega zakona ter da zato niso dolžna plačevati doklad trgovskim zbornicam. Tudi parlament na Dunaju se bo kmalu pečal s kons. društvi, ker pride v razpravo predlog dr. Mayerja, naj se konsumna društva ne obdavčujejo po čistem dobičku, ampak po prometu.

Kakor je zanimivo proučevati vzroke nasprotovanju konsumnim zadrugam, tako je poučno zasledovati razvoj konsumnih društev na sploh. Na Češkem n. pr. je bilo pred 40–50 leti vse polno konsumnih društev „Oul“ (panj) ali „Včela“ (bučela) po imenu. Znani

politik tiste dobe, dr. Chleborád, jih je ustanavljal. Nastal pa je iz raznih vzrokov krah na celi črti. Trideset let je moralo nato preteči, predno se je med Čehi moglo vzbuditi zanimanje za kons. društva. Meščanski politiki so ves čas celo dušili vsak pojav, kazaje na Chleborádovo dobo — ne da bi poznali vzroke tedanjega kraha — ampak, ker jim je tvorila izborno sredstvo za agitacijo proti kons. društvom. Kljub vsemu pa se je na severnem Češkem; v Teplicah, Libercu, v Ustju i. t. d. pojavilo mogočno konsumentsko gibanje, ki je našlo tudi v srcu Češke odmeva. Boj za splošno in enako volilno pravico, odpor proti nji v meščanskih krogih, razmah strokovnih organizacij, mogočno gibanje delavstva na političnem polju — vse to je vzbudilo proletarce. V Pragi je ustanovilo „Osrednje delavsko konsumno društvo“, ki ima že 7 prodajaln; v tekočem letu odpre še 4. Tudi drugod v Kladnu, v Pisku, v Kralupih, Plznu, v Slan h i. t. d. se ustanovljajo nova društva in nove zadrugne prodajalne. Zdi se, kakor bi se z gigantsko silo hotelo nadomestiti, kar je v veselje trgovcev in kramarjev spalo 30–40 let. Vstajanje revnih, revolucija v kapitalističnem gospodarstvu prodaje. — Gotovo je: čim prihaja proletarijat do večje veljave, tem redkeje so vrste nasprotnikov kons. društev. Z razvojem proletarijata razvijejo se mogočno tudi konsumna društva, ki postanejo tudi hranilnice in posojilnice ter pridobitne zadruge proletarijata za proletarijat. —

Centrala avstrijskih delavskih konsumnih društev hoče osnovati lastno zavarovalnico proti ognju in tatvinam v kons. društvih. Tako zavarovalnico imajo na Švicarskem pri tamošnji zvezi kons. društev, kjer uspeva prav dobro. — V Ljubljani se je v maju vršil občni zbor „zadružne zveze“ in „gospodarske zveze“, v juniju pa „Zveze slovenskih zadrug“. Prihodnje se ozremo na te zadružne institucije na podlagi podanih poslovnih in računskih poročil. — Konsumno društvo za Ljubljano in okolico ustanovljeno šele konec 1908, ima že tri prodajalne (Glince, Vodmat in Sp. Šiška). — V Gorici je „uradniško konsumno društvo“, ki je izdalo za l. 1908 tiskano poročilo v nemškem jeziku. Kaže lep razvoj, ki bi se pri manjši režiji še lepše pokazal. V društvu so Nemci, Italijani in Slovenci, združeni vsled skupnih interesov. —

Tržaške delavske zadruga imajo tudi že par mesece lepo procvitajočo prodajalno v Gorici, kjer so združeni proleterci vseh v Gorici zastopanih narodnosti.

ANTON KRISTAN.

Tehnika.

Zrakoplovstvo. [Konec.] Letalni stroji. Letalni stroj v sedanji obliki, je komaj dve leti stara iznajdba. Bistvo, plod fizikalnih poizkusov, je seveda že znano dolgo časa. Razumljivo je torej, da v tako kratkem času iznajdba ne more še doseči viška popolnosti, ki je, kakor povsod, mogoč le na podlagi bogate izkušnje. Potrebno je vsekako opozoriti na mladost moderne aviatike, saj je mnogo izobražencev, ki o letalnem stroju, kateri je še poln začetnih hib, nimajo resnejšega pojma, kot humoristični listi, za katere je človek z umetnimi peroti zares še precej hvaležna figura. Zanimivo je, da večina sedanjih aviatikov sploh ne misli frčati po tičje, marveč popolnoma drugače, s pomočjo vijakov, velikih ploskev, krmil in bencinskih motorjev. Zato se to gibanje imenuje strojni ali dinamični polet.

Sestavljen je letalni stroj zelo enostavno in vse njegove dele smo že spoznali pri motorskem zrakoplovu. Vendar se letalni stroj ne obdrži v zraku s pomočjo lahkega plina, marveč s pomočjo nosilne ploskve, ki deluje po istem principu, kakor dobro znana igrača zračni zmaj. Velik lesen okvir, prepreden s platnom, je nosilna plošča, ki je nekoliko vzbočena in prav malo nagnjena, skoraj vodoravna. Mislmo si to najenostavnejšo obliko v višini. Vijak, ki je pritrjen na okvirju, brzi s 60 kilometrsko hitrostjo v vodoravni črti. Ako je ploskev vodoravna, bo v najkrajšem času vsa ropotija na tleh. Poševna ploskev pa vzbudi v zraku odpor, ki pritiska nanjo in jo obdrži v višini z vsem, kar je na nji pritrjenega in obešenega: bencinski stroj, vijak, horizontalno in vertikalno krmilo, bencinski rezervar in potniki. Stroji, ki imajo dve ploskvi drugo nad drugo, so dvoploskvarji — biplani. (Wright, Farman).

Enoploskvarji — monoplani — imajo samo eno nosilno ploščo, a so zato lažji in hitrejši. Z monoplanom je Bleriot dosegel največjo hitrost 85 km v uri.

Najvažnejši podatki Wrightovega dvoploskvarja so sledeči: bencinski motor 27 ks., 90 kg; dva lesena vijaka 2,7 m v premeru, 400 obratov, vsaka ploskev 25 m²; teža 500 kg z dvema popotnikoma. Z njim se je obdržal v zraku dalje, nego katerikoli sedanji aviatik, ko si je pridobil Michelinsko darilo s svojim 2 ure 20 minut 23 sekund trajajočim poletom. Njegov stroj leži na nekakšnih lesenih saneh; večina francoskih eroplanov pa ima kolesa, da se zapelje po zemlji. In ta kolesa so zelo občutljiva hiba, ker so nepotreben balast. Druga še občutljivejša hiba pa so nezanesljivi bencinski motorji, ki so pač zelo lahki, a tako izdelani, da jih ustavi najmanjša malenkost.

Neutrudljivim francoskim iznajditeljem pa se bode gotovo posrečilo izboljšati te napake in ustvariti popolno zračno kretalno sredstvo.

Razen opisanih letalnih strojev z nosilnimi ploskvami je še mnogo najrazličnejših sistemov in kombinacij, ki pa dosedaj še niso prekorajčili laboratorija. Nekateri zrakoplovci se hočejo sploh samo s pomočjo vijakov dvigniti in kretati; drugi bi radi frčali z umetnimi perotmi i. t. d. Dosedaj so vse te konstrukcije nerabljive in prokovati se seveda ne more, bodo-li kdaj imele kaj vrednosti.

Najiminitnejša lastnost letalnega stroja je njegova hitrost. Wright se je pri omenjenem poletu vozil 64 km v uri, in mnenje vseh zrakoplovcev je, da bode v kratkem aviatika operirala z 90—100 km v uri.

Praktični pomen modernega zrakoplovstva. Ko je pričel Zepelin na Bodenskem jezeru manevrirati s svojim vodljivim motorskim zrakoplovom, je ves svet pripisoval njegovi iznajdbi največji pomen za vojne, kakor tudi za športne in prometne svrhe. Dandanes se je pa mnenje večine zrakoplovcev izpremenilo v prid letalnemu stroju. Le še Nemci so slepo zaljubljeni v Zeppelina, ki ima gotovo velik pomen za vojno. Francozi, kakor povsod elegantnejši, se tudi tu ne navdušujejo za okorne zračne ladije. Z neravno vneto so pričeli gojiti letalne stroje, odkar je 12. listopada 1906. Santos-Dumont prvi na Francoskem napravil par zračnih skokov s svojim aparatom. Celo vsemogočnim bogatim Američanom so vzeli Wrighta in mu omogočili v Pau neštivilne poizkuse.

In nikjer niso bila tla bolj ugodna za razvitek aviatike, kakor na Francoskem, kjer visoko razvita avtomobilska industrija stavi najboljše in najlažje bencinske motorje, ki so srce letalnega stroja.

Na Francoskem so kmalu spoznali, da bodo eroplani lahko imeli isti, če ne večji pomen za promet in šport, kot avtomobil. In ni jim bilo za to, da bi prevažali po zraku kar cela krdela vojakov, kakor žele Nemci s svojimi vodljivimi; zadovoljni so bili, če se lahko peljeta dva človeka z veliko brzino. In gotovo si niso izbrali slabjšega dela. V vojni se bode seveda vedno rabilo vse mogoče, ker tu ne odločujejo stroški.

Promet pa ni mogoč brez dobrega gospodarstva, in tu imajo prednost letalni stroji. Takoj nam bo jasno, zakaj.

Letalni stroji dandanes že ne stanejo dosti več, nego kakšen boljši avtomobil, 30—40.000 kron. Zeppelinova ladija z vsemi neobhodno potrebnimi velikanskimi shrambami pa stane 700.000 kron. Ali je še kaj dvoma o rentabilnosti? Tu navajam proračune strokovnjakov. V Zeitschr. d. Verein. deutsch. Ing. 1908. primerja inž. Paller stroške različnih prometnih sredstev. Vožnja za osebo in km stane po njegovih računih z malim avtomobilom 3 vinarje in z letalnim strojem 5·2 vinarja. Na južni železnici stane brzovlak med 121 in 130 km 5 v.

In motorski zrakoplov? Dr. Eckener, oboževalec Zeppelinov, cenil za osebo in km eno krono. To bi bil drag promet (Fachzeitung für Automobilismus 1909 št. 19). Vrhutega je tu kapital gotovo slabše naložen, ker se z dosti večjo motorsko močjo doseže razmeroma le majhna hitrost.

Z letalnimi stroji se je ustanovila nova industrija. Na Francoskem raste iz tal ena tovarna za drugo; najvažnejši sta tvrdki Antoinette in Farman.

V Avstriji se je tudi že ustanovila zrakoplovna družba v zvezi s tvrdko za Daimlerjeve motorje. Staviti hočejo zlasti motorske zrakoplove. Vobče pa je v Avstriji in na Ogrskem zanimanje dosti večje za letalne stroje, ki jih stavijo številni aviatiki. Vsem manjka denarja bodisi za drage motorje, bodisi za drage poizkuse. Popolnoma tipično za avstrijske počasne razmere je blamaža vstopnine lačnega sindikata „Aeroplan“, ki je z nekim starim Farmano-

vim modelom nameraval prirejati na Dunaju javne produkcije.

Navdušenje vsled tega ni ugasnilo in v kratkem bomo tudi v Avstriji korakali, če ne vžrč z drugimi narodi, pa vsaj blizu njih. V kimavcu bode zrakoplovna razstava v Lincu in prihodnjo jesen se na dunajski visoki tehnični šoli ustanovi stolica za zrakoplovstvo.

Angleži hočejo v zadnjem času dohiteti, kar so zamudili, in gradijo neumorno zračne stroje. Američani so si Wrighta kupili nazaj in celo v Nemčiji se oživlja zanimanje za letalne stroje. In dandanes, ko hoče Latham preleteti morsko ožino med Anglijo in Francijo, lahko z vso pravico imenujemo letalni stroj zračno prometno sredstvo bodočnosti.

Elektrificiranje železnic. Največji, če ne edini nasprotnik elektrificiranja železnic je vojna uprava. In razumljivo je to. Kajti ako sovražnik razdere električno centralo, onemogoči ves promet in z enim dobro viziranim strelom bi bil najvažnejši del električne naprave uničen. Zanimivo je torej, kar predlaga profesor Rinkel v Zeitschrift für elektr. Kraftbetriebe und Bahnen št. 17. Po njegovem mnenju bi se militaristični pomisleki najlažje odpravili na ta način, da bi države, ki meje, sklenile pogodbo, po kateri bi se električne centrale, ki proizvajajo tok za železnice, smatrale v slučaju vojne za privatno last, ki mora ostati nedotaknjena. Vsekako je železnica važna za dovoz vojnega materiala, ali če se sovražniku dovolj razdejati nasip in prevodno žico, ni nič na slabšem kakor pri parnih železnicah; kajti tu tudi ne more razdreti gibalne moči, ker je vedno dosti lokomotiv na razpolago.

Upravičen bi bil ta predlog zato, ker bode n. pr. vsaka vodno-električno centrala morala biti kombinirana železnična in industrialna naprava, ako se bode hotelo dobro gospodariti. Kajti minimum vode bode moral zadostovati za železnico, in kar v deževnih časih vode preostane se bode izrabljalo v industrialne namene.

Da prof. Rinkel izborna misli, je znamenje, da se ravno sedaj vrše pogajanja med Avstrijo in Bavarsko radi izrabljanja skupnih vodnih sil.

Inž. JOS. BONCELJ.

Biologija.

(O funkciji vranice. — Wassermannova reakcija. — Progressivna paraliza. — Dvojna senzibilna perioda pri hrošču-krompirjevcu. — Lang o dednosti pridobljenih lastnosti. — Nevzdržljivost konsekventnega lamarkizma.)

Pod vodstvom prof. Asherja v Bernu je izvršil K. Grossenbacher jako zanimive poizkuse o funkciji vranice. Nešteto učenjakov se je že bavilo s tem fiziološkim problemom, toda niso mogli dognati ničesar gotovega, konstatirali so edino dejstvo, da nima ekstsipacija vranice nobenih zlih posledic, da je torej tudi brez vranica možno živeti. Schiff in Herzen, pozneje Gachet in Paeou so trdili, da stoji funkcija vranice v zvezi s proizvodnjem tripsina (neke snovi, ki povzroča prebavo beljakovin v črevih) v trebušni žlezi. Mnogo drugih učenjakov (Javein, Botazzi, Gabbi i. dr.) povdarja pred vsem, da vranica pretvarja in razpušča razpala krvna telesa. Zelo verjetno je, da proizvaja vranica v embrionalnem življenju krvna telesa; kakor trdi Bizzozero, ima pri dvoživkah tudi v poznejšem življenju vranica to funkcijo. — Raziskavanja Grossenbacherjeva, ki se odklikujejo po veliki eksaktnosti, kažejo, da smo se že zelo približali polnemu umevanju tega problema. Grossenbacher je eksperimentalno s psi. Malim psičem, starim komaj 9 dni, je izrezal vranico in je potem natančno proučeval snovni obrat (Stoffwechsel) teh živalic in pred vsem vse njihove odpadke, ter je te rezultate primerjal z razmerami pri normalnih psih. Dognal je da izločujejo operirane živali dva- do trikrat toliko železa, kakor pa normalne. Iz tega torej sledi, da je vranica organ, ki zadržuje izločevanje železa, ki ima torej nalogo, da ohrani telesu železo, ki je toli važno za vsprejem kisika v telo, kajti kisik je v krvi vezan na železo, ki je najvažnejša sestavina krvnega rdečila, takozv. hemoglobina. Z Grossenbacherjevimi rezultati se vjemajo tudi raziskavanja Nassejeva, ki je doznal, da je v vranici silno mnogo železnatih spojin, da obstoji 5 odstotkov pepela vranice iz železa.

Na polju serologije (vede o krvnem serumu in njega reakcijah) vzbuja občno pozornost odkritje Wassermannovo, ki se mu je posrečilo najti

jako priprosto reakcijo krvi sifilitikov, reakcijo, s pomočjo katere je lahko s popolno gotovostjo diagnosticirati sifilido. Ta reakcija temelji na tem, da povzroči strup, ki ga proizvaja v človeškem telesu povzročitelj sifilide (kakor tudi vsi drugi strupi), da se pojavi v krvi neka protisnov, ki uničuje delovanje onega strupa. Kdor ima torej sifilido, ima v krvi tudi protisnov proti tem parazitom. Ako pomešamo kri sifilitika s sifilitičkim strupom, se veže vsa ona protisnov s tem strupom; pri tem se vežejo pa neke druge snovi, takozvani kompleменти, tako da kri sploh ni več vzprejemljiva za druge strupe, t. j. ne reagira nanje. — Ako vstrcemo živalim človeško kri, deluje ta kakor strup in kri živali stori tudi neko protisnov, takozvane hemolizine, ki imajo lastnost razdejeti in raztopiti človeška krvna telesa. Ako torej krvni serum tako prepariranih živali pomešamo s človeško krvjo, se človeška krvna telesa popolnoma razpuste. — To bi bili predpogoji Wassermannove reakcije, ki obstoji v tem, da pomešamo kri, ki jo odvezamo človeku, ki ga hočemo preiskati, z ekstraktom jeter za kongenitalno sifilido umrlih otrok — ta ekstrakt ima namreč posebno mnogo sifilitičkega strupa. Ako ti mešanici pride nemo krvni serum kunca, ki smo ga na gori omenjeni način imunizirali proti človeški krvi, se vsedejo v slučajju, da ima pacient sifilido, krvna telesa na dno epruvete, ne da bi razpadla, ako je pa človek zdrav, nastane popolnoma jasna raztopina brez vsake oborine. Vzrok ti reakciji je iskati v tem, da se protisnovi krvi sifilitika in ž njimi tudi komplementi vežejo na sifilitički strup onega ekstrakta, tako da ne morejo več reagirati na hemolizine kunčevega seruma; kri zdravega človeka se pa ne veže s sifilitičkim strupom in reagira zatorej na hemolizine. — Razum ogromnega praktičkega pomena je ta reakcija velike važnosti za mnoge biološke probleme: pred vsem nam pojasnuje etiologijo nekaterih bolezní, o katerih so prej le domnevali, da stoje v zvezi s sifilido. Tako se je dosedaj še v vseh slučajih progresivne paralize pokazala ta reakcija, neovržen dokaz, da je paraliza nek sifilitički proces. Pri sušici mozga (tabes) se pa ta reakcija ni v vseh slučajih posrečila; torej ta bolezen ni vselej posledica sifilide. Konec prih

RAZPRAVE

VII, rednega zbora jugosl. soc. dem. stranke v Avstriji. Stenografični zapisnik Cena 60 vin. Prvikrat je izdala jugoslovanska soc. dem. stranka v Avstriji stenografični zapisnik svojega strankarskega zbora. Zanimiv je in vreden, da se ga pazno čita. Dobi se pri: „Delavski tiskovni družbi v Ljubljani“.

Proletar majnik 1909

Jugoslovanska soc. dem. stranka je izdala za leto 1909 krasen majski list z lepimi ilustracijami. Cena mu je 40 vin. V vsakem oziru je zadovoljiv, kakor po obliki tako po vsebini. Prinaša prispevke od E. Kristana, Ivana Cankarja, dr. H. Tume in drugih.

Drama Prešernovega duševnega življenja.

..... Spisal dr. Ivan Prijatelj. — Cena 40 vin. ....

Prešernov spomenik

Uredil dr. Ivan Prijatelj. Cena 80 vin. — Ti dve knjižici, ki so jih izdali v Prešernovo proslavo „Naši Zapiski“ 1. 1905, se nahajata še v zalogi „Delavske tiskovne družbe v Ljubljani“.

..... Opozarjamo vse one, ki bi si jih radi nabavili. ....

Magdalena

..... Spisal I. S. Machar. Preložil dr. Anton Dermota. Cena 2 K.

NARODNO VPRAŠANJE IN SLOVENCI

Napisal Etbin Kristan. — Cena 24 vinarjev. — Dobl se pri
: : : „Delavski tiskovni družbi v Ljubljani“ . : :

„RDEČI PRAPOR“

Osrednje glasilo jugosl. socialne demokracije.

Izhaja v Ljubljani vsak torek, četrtek in soboto.

Cena mu je 14 K za celo leto, 7 K za pol leta,
3 K 50 v za četrletno in mesečno 1 K 20 v.

Prinaša zelo zanimivo vsebino in je najboljša
pisani slovenski politični list.

Knjigarna L. Schwentner

v Ljubljani :: Prešernove ulice št. 3

priporoča nastopne novosti leta 1909:

Askerc A.: **Akropolis in piramide**. Poetični sprehodi po Orientu. Broš. K 3.—, eleg. vezano K 4-50, po pošti 20 vin. več. V tej najnovejši svoji zbirki nam je podal pesnik-popotnik Askerc v poetični obliki svoje vtise s potovanja po Egiptu in Grškem. On je pač prvi med našimi pesniki užival oni bojni čar, ki obdaja one čudovite zemlje.

Cankar Ivan: **Za križem**. Broš. K 3.—, elegantno vezano K 4-50, po pošti 20 vin. več. Na naslovni strani je izvirna risba H. Smrekarja. Ta zbirka obsega 13 novel in črtic z epilogom; iz vseh se prav odločno glasi socialna struja.

Levstik Vladimir: **Obsojenci**. Broš. K2-50, eleg. vez. K 3-50, po pošti 20 vin. več. Z risbo H. Smrekarja na naslovni strani. Vsebina: Nenormalni piščanec. Razmišljeni Vid. Mlada Breda. Slepac Maloprou. Levstik se odlikuje po svoji pripovedni tehniki med svojimi vrstniki-pisatelji in se čitajo zato njegovi spisi z napeto pazljivostjo od začetka do konca.

Murnik Rado: **Jari junaki**. Humoreske. Broš. K 2-50, eleg. vezano K 3-50, po pošti 20 vin. več. Pisatelj se je priljubil že po svojih «Navihancih» in «Znancih» med slovenskim čitajočim občinstvom in nedvomno si pridobi tudi s to knjigo mnogo hvaležnih prijateljev njegovega posebnega humora.

Nedavno je izšlo v istem založništvu:

Kette Dragotin: **Poezije**. Ljudska izdaja. Z življenjepisnimi in književno-kritičnimi črticami ter faksimilom pesnikovega rokopisa. Uredil A. Askerc. Broš. K 1-80, eleg. vez. K 2-50, po pošti 20 vin. več.

Cankar Ivan: **Zgodbe iz doline šentflorijanske**. Vsebina: Pesem. Razbojnik Peter. Polikarp. Kancelist Jareb. Pesem. Cena broš. K 2.—, eleg. vez. K 3.—, po pošti 20 vin. več.

Jerujeva Vida: **Pesmi**. Broš. K 1-60, eleg. vez. K 3.—,

Kipling Rudyard: **Džungla**. Iz angleščine prevedel Fr. K. Ilustrirana izdaja. Cena broš. K 2.—, eleg. vez. K 3.—, po pošti 20 vin. več.

Abdus: **Reformacija in socialni boji slovenskih kmetov**. Cena K 1.—, po pošti 20 vin. več.

Prijatelj Ivan dr.: **O kulturnem pomenu slov. reformacije**. Cena K 1.—, po pošti 20 vin. več.

Zabukovšek Ivan dr.: **Avstro-ogrska nagodba**. Cena 60 vin., po pošti 10 vin. več.